

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Центр підготовки магістрів публічної служби та професійних суддів

Кафедра політичних теорій

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

напрямок – 28 «Публічне управління та адміністрування»

спеціальність 281 – «Публічне управління та адміністрування»

(освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр)

на тему:

«Європейська регіональна безпека в системі міжнародної безпеки»

Виконав: здобувач вищої освіти 2 курсу

заочної форми навчання

напрямок – 28 «Публічне управління та

адміністрування»

спеціальність 281 – «Публічне управління

та адміністрування»

Дубовик Владислав Володимирович

Керівник – д.політ.н., проф. Вітман К.М.

Рецензент – д.і.н., проф. Кормич Л.І.

Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ.....	6
1.1. Основні підходи до визначення понять «безпека», «міжнародна безпека», «регіональна безпека».....	6
1.2. Регіональний комплекс безпеки в системі міжнародної безпеки.....	23
РОЗДІЛ II. ЄВРОПЕЙСЬКА РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ, ЗАГРОЗИ СУЧАСНОСТІ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ	32
2.1. Загальна характеристика та особливості формування європейської регіональної безпеки	32
2.2. Європейська регіональна безпека в сучасних умовах: співпраця та виклики.....	46
2.3. Україна в системі європейської регіональної безпеки	66
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	90

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в умовах появи у світовій спільноті загального сприйняття викликів глобальної міжнародної безпеки і усвідомлення необхідності вжиття конкретних заходів суб'єктами міжнародного права для відповіді на ці виклики, продовжує посилюватися дисбаланс сил у справі підтримки міжнародної безпеки, який прямо погрожує існуванню життя на планеті. Підтримка міжнародної безпеки розглядалася, розглядається і розглядатиметься як серйозний чинник впливу на розвиток міжнародних відносин. Європейська інтеграція є важливим чинником у глобалізаційному процесі сучасного світу. Розвиток процесів консолідації Європи вимагає від європейців визначення своїх економічних та геополітичних інтересів на глобальному рівні. Це також передбачає практичне формування геоекономічного простору, орієнтованого на Європу, і врахування входження суміжних країн до сфери європейських інтересів. Україна, керуючись європейською моделлю розвитку, визначає себе як європейську державу, здатну внести вагомий внесок у розбудову європейської економічної, політичної та безпекової системи.

Тема магістерського дослідження є актуальною як в теоретичному, так і в практичному плані. Теоретична актуальність полягає в необхідності дослідження міжнародної та регіональної безпеки, оскільки в політичній науці не існує чітко окресленого сприйняття сутності цих феноменів. В практичному плані актуальність обумовлена тим, що в сучасних умовах постає низка питань щодо розроблення ефективних механізмів реалізації європейської регіональної безпеки.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Магістерське дослідження носить комплексний, багатоплановий характер. Це зумовило необхідність вивчити великий матеріал як нормативного, так і доктринального характеру. Нормативний матеріал включає міжнародно-правові договори, документи Організації Об'єднаних Націй, передусім, резолюції Ради Безпеки ООН. Серед

теоретиків, які займалися дослідженням цієї проблематики можна відмітити С. Гантингтона, Зб. Бжезинського, Г. Моргентау, Дж. С. Найя, Б. Бузана, С. Хоффмана, Л.М. Артюшина, Г.Ф. Костенко, О.А. Делінського, М.Ф. Криштановича, В. Перуна та інших.

Метою магістерської роботи є комплексний аналіз сутності міжнародної безпеки; аналіз особливостей загальної характеристики та сучасний стан європейської регіональної безпеки в сучасних умовах. Зазначена мета досягається вирішенням наступного комплексу завдань:

- дослідити основні підходи до визначення понять «безпека», «міжнародна безпека» та «регіональна безпека»;
- проаналізувати регіональний комплекс безпеки в системі міжнародної безпеки;
- розглянути загальну характеристику та особливості формування європейської регіональної безпеки
- проаналізувати співпрацю та виклики сучасної європейської регіональної безпеки;
- визначити та здійснити аналіз місця України в системі європейської регіональної безпеки.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є міжнародна безпека як системне утворення.

Предметом дослідження магістерської роботи є особливості європейської регіональної безпеки в системі міжнародної безпеки.

Методи дослідження. Міждисциплінарний характер дослідження обумовив застосування системного методу, який дозволив розглянути міжнародну безпеку як єдину систему, що вміщує ряд елементів, які володіють властивостями саморегуляції та самовідтворення.

Специфіка дослідження обумовила необхідність використання як загальнофілософських: аналіз, синтез, дедукція та індукція.

Основними методами роботи виступають метод порівняльного аналізу, що дозволяє виявити специфіку, своєрідність політичних позицій різних

акторів щодо міжнародної безпеки та засобів її забезпечення на сучасному етапі; інституційного методу, який дав можливість проаналізувати суб'єкти міжнародного права, які реалізують свою діяльність щодо забезпечення безпеки світовій спільноті; метод політичного прогнозування, що дозволяє виявити основні тенденції та перспективи вдосконалення та забезпечення міжнародної безпеки. Для вирішення поставлених в роботі завдань використовуються також функціональний аналіз, логічно-концептуальний аналіз, який дозволяє вибудувати понятійну структуру роботи.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Список використаних джерел становить 182 найменувань.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Основні підходи до визначення понять «безпека», «міжнародна безпека», «регіональна безпека»

Дослідження регіональної безпеки в системі міжнародної безпеки через аналіз розробки даної проблематики та аналізу сутності центральних понять роботи сприяє вибудові даного змістовного, логічного та завершеного проєкту.

Безпека завжди є «дефісним поняттям» і завжди прив'язана до певного об'єкта-референта, до внутрішнього/зовнішнього місць, до одного чи кількох секторів і до певного способу мислення про політику.

Безпека – це конституювання того, що має бути захищене: нації, держави, індивіда, етнічна група, навколишнє середовище або самої планети. Чи то у формі «національної безпеки», чи, пізніше, традиціоналістської «міжнародної безпеки», нація/держава була аналітичним і нормативним референтним об'єктом. «Міжнародна безпека» не була про заміну безпеки держави на безпеку людини, особистості або меншини в межах або за межами державних кордонів.

Концепція безпеки була недостатньо розвинена і непроблематизована тими, хто її використовував, і є антагоністичною концепцією для дослідників світу, оскільки вона перебувала на реалістичному, стратегічному, військовому боці політичних і академічних баталій.

Із середини 80-х рр. XX ст. безпеку почали розглядати дедалі виразніше, і до неї почали звертатися нові та колишні критики стратегічних досліджень. Таким чином, як зазначив М. Ндуді «з'явилися підходи до безпеки, які п'ятнадцятьма роками раніше навряд чи були б прийняті», що свідчить про підвищення актуальності даної проблематики [153].

Для змістовного аналізу регіональної безпеки в системи міжнародної безпеки, варто перш за все окреслити сутність поняття «безпека».

Безпека відноситься до універсальних базових потреб людини, утворюваних ним спільностей і інститутів. Так, ще давньогрецькі мислителі як фундатори філософської, політичної, правової думки заклали основи та визначили подальший розвиток ідей і концепцій безпеки особистості, суспільства, держави, які вийшли за межі Античності. Платон визначав сутність держави, з позиції безпеки людей, які об'єднуються для спільного проживання та задоволення потреб та зазначив наступне: «...постійно що-небудь потребуючи, багато людей збираються разом, щоб спільно жити й допомагати одне одному; таке об'єднане поселення ми називаємо державою... Її створять наші потреби» [49, с. 55].

Одним з перших на вирішальну роль держави в забезпеченні безпеки звернув свою увагу Т. Гоббс, який розглядав державу як «результат договору між громадянами, які добровільно обмежили свої права і свободу на користь держави, завдання якої - забезпечення світу і безпеки. Досягнення такої згоди припиняло стан «війни усіх проти усіх»» [10]. Дж. Лок зазначав «основною метою держави захист природних прав людей на життя, свободу і власність» [29]. Таким чином, проблема безпеки як соціально-політичного явища привертала увагу учених упродовж багатьох століть. Протягом століть виникало стійке розуміння ключової ролі держави у забезпеченні безпеки шляхом використання політичної влади. Державі належить право в ім'я громадського блага утворювати закони для регулювання та збереження власності, а також застосовувати силу спільноти для виконання цих законів та захисту від зовнішніх загроз.

Переосмислення поняття «безпеки» та його застосування для позначення стану окремого індивіда, суспільства, а також держави пов'язано з руйнівними наслідками війн і революцій, яких зазнала Європа в XIX–XX ст. У процесі еволюції поняття «безпеки» розкривається в інституційному аспекті й у нього закладається більш широке розуміння, ніж стан спокою і задоволення через

відсутність небезпеки, загрози. У поняття «безпеки» закладається й наявність інститутів, які покликані забезпечити потребу людини, суспільства, держави у безпеці, тобто держави (в особі органів влади) і права; суспільства, громадянського суспільства і людини як суб'єктів забезпечення безпеки; а також економічних, соціальних, політичних, гуманітарних та інших умов. Фактично йдеться про системне уявлення безпеки як соціального, політичного і філософського феномену змінюється, як явище, яке перебуває під впливом різних комплексних чинників, про проблеми планування діяльності по її підтримці говорять як учені, так і великі політики. Проте, «безпека була і залишається одним з найважливіших аспектів у функціонуванні суб'єктів міжнародних відносин. Забезпечення безпеки базовою потребою є важливим завданням кожної держави, як і міжнародної спільноти в широкому розумінні цього поняття. Термін «безпека» історично відповідає латинському *securitas* – безтурботність, недбалість, душевний спокій, вільність від страху, небезпеки, спокій, впевненість у собі» [26, с. 583].

Універсальне визначення подає Словник суспільних наук UNESCO – «безпека ідентична безпечності й означає відсутність фізичної загрози або охорону перед нею» [128, с. 629], а також в «The Oxford Dictionary» – «стан або відчуття безпечності, а також засоби, що її забезпечують» [169, с. 749]. У «Новому тлумачному словнику української мови» безпека – «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [128, с. 115].

В українському Політологічному енциклопедичному словнику безпека трактується як «діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення, усунення (ліквідації) і відвернення загрози, здатної згубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати невідшкодовних збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку» [50, с. 47].

У статті «Заново визначаючи поняття безпеки» Р. Ульман ініціював дискусію навколо змісту поняття «безпека» та зазначив, що «вузьке її трактування (коли акцент робився тільки на військові загрози) відвертає увагу

від невоєнних загроз. Він припустив, що деякі з найбільш небезпечних загроз національній безпеці можуть виходити зсередини самої держави» [171, с. 133].

Того ж 1983 р. відомий британський учений Б. Бузан опублікував книгу «Народ, держава і страх», в якій кардинально змістив акценти традиційного тлумачення безпеки [98]. Він став одним із перших у новітній епохі, який висунув ключове питання: наскільки безпека окремої особистості може відрізнятися чи навіть суперечити загальнонаціональній безпеці? Автор підтримав думку про те, що сама держава може стати основним джерелом загрози для індивідів, які проживають в її межах.

Подальше вивчення міжнародної безпеки доцільно здійснити через аналіз теоретичних підходів та методів, які спрямовані на комплексне вивчення подій, фактів і різноманітних явищ міжнародної безпеки, альтернативність тощо.

Під час роботи з історіографією та джерелами використання принципу критичного аналізу забезпечує можливість верифікації висновків, викладених у дослідженнях з центральної тем, проведення ретельного дослідження джерельної бази.

Принципи системності та всебічності допомогли глибше вивчити питання сутності міжнародної безпеки, її складових, а також основних викликів, які сьогодні стоять перед нею, користуючись при цьому широким колом документів та літератури. Принцип альтернативності спонукав оцінювати ті чи інші моделі міжнародної безпеки, а також основні напрямки розбудови ефективної системи міжнародної безпеки.

Міждисциплінарний підхід дає можливість розглянути систему міжнародної безпеки у комплексі наукових здобутків суміжних дисциплін. Так історія, за своїм змістом, дозволяє акумулювати знання про фактичний розвиток сутності міжнародної безпеки, особливостей її трансформування в нових глобалізаційних умовах. Теорія міжнародних відносин досліджує сутність, особливості та детермінанти міжнародних відносин, описує їх стан і формулює твердження про основні причини; соціологія розкриває закономірності і випадковості цих відносин, які визначають зміни та еволюцію

міжнародних відносин, конкретного випадку в світовій політиці; праксеологія є наукою про діяльність у міжнародному середовищі, які дає можливість проаналізувати участь міжнародних інститутів у конфлікті. відображення й аналіз тих чи інших подій зі збереженням максимально можливої об'єктивності. Дослідження також базується на фундаментальних принципах наукового пізнання, таких як історизм, об'єктивність, критичний аналіз, системність, діалектика, всебічність,

Геополітичний підхід до поняття «міжнародної безпеки» і її аспектів. Представники американської геополітики вважають основою стабільності у світу гегемонію Сполучених Штатів Америки. Саме домінуюча позиція США в умовах конфлікту цивілізацій розглядається багатьма американськими дослідниками як запорука стабільності, і втрата цього положення, на їх думку, приведе до дестабілізації в міжнародних відносинах (Зб. Бжезинський, С. Гантингтон).

У теорії міжнародних відносин сформувався так званий соціологічний підхід, в межах якого акцентується увага на питання забезпечення безпеки, а світові політику досліджують через соціальні цінності, норми і правила, ідентичності, культури і соціалізації. Отже, простежується зміщення акценту в міжнародних відносинах з держави на суспільство. А. Вендт відмічає, що «основними одиницями аналізу в дослідженні міжнародних відносин є держави, а державні інтереси формуються більшою мірою соціальними структурами» [177].

Представники соціологічного підходу вкладають в розуміння «дилеми безпеки» соціальне, суб'єктивне значення, стверджуючи, що держави в даному випадку намагаються забезпечити свою власну безпеку, підтримуючи військову уразливість інших держав. У «співтоваристві безпеки» держави довіряють одна одній та дозволяють спори виключно невоєнними засобами [125, с. 212].

Щодо системного підходу, який сприяє цілісному сприйняттю міжнародних відносин, безпеки і в розумінні взаємопов'язаності і взаємообумовленості його елементів. Він є необхідним «...враховуючи

взаємозалежності усіх суб'єктів міжнародних відносин і функціонування міжнародних систем» [140, с. 236]. В даному випадку система розуміється як взаємопов'язана сукупність суб'єктів міжнародних відносин, об'єднаних причинно-наслідковими зв'язками.

Фактично глибинною причиною зміни традиційного розуміння і тлумачення безпеки стало поглиблення суперечностей між особливостями політичної глобалізації та наслідками фінансової, економічної, інформаційної та культурної глобалізації. Сама глобалізація міжнародних відносин зумовила невизначеність політичного, економічного і соціального життя світового співтовариства [2, с. 161].

Міжнародну безпеку також доцільно розглядати через підходи міжнародних відносин: реалізм, лібералізм і конструктивізм, які дають нам змогу звернутися до вивчення того, як дослідження в галузі міжнародних відносин можуть інформувати сучасних практиків у галузі міжнародної безпеки. Детальніша оцінка міжнародної безпеки та деякі інші корисні інструменти її аналізу подані так само й в інших теоретичних напрямках вивчення міжнародних відносин.

З усіх теорій міжнародних відносин реалізм залишається дуже актуальним для вивчення і практики безпеки, у тому числі й міжнародної. Насамперед це пов'язано з тим, що реалізм – це парадигма, яка фокусується на тому, як поводити себе держави, якими є їх ключові інтереси і як вони реагують на загрози. Реалізм часто помилково сприймають за цинічний підхід до міжнародних відносин, спроби реалістів запропонувати політичні рецепти в максимально об'єктивній і неупередженій манері дають неприкрашений погляд на міжнародну взаємодію, в якій міжнародний ландшафт є одним із чинників постійної конкуренції, де не можна виключати застосування сили. І хоча передбачувальна здатність реалізму часто виявлялася неспроможною, він не передбачив, наприклад, кінець «холодної війни» [141].

Серед представників політичного реалізму, наприклад Едвард Х. Карр та Ганс Моргентау, розглядають міжнародну політику як боротьбу за владу,

оскільки держави, у прагненні досягти власної безпеки, діють за принципом «допоможи собі сам» [102; 150]. Міжнародна безпека, з позиції політичного реалізму, «наражається на загрози воєнно-політичного характеру, для мінімізації яких держави вимушені створювати систему договірних зобов'язань на засадах спільних колективних дій або ж воєнно-політичні союзи в умовах перманентної міжнародної анархії» [179].

Таким чином, референтним об'єктом безпеки є держава як раціональне політичне утворення, поведінка якого зумовлюється національними інтересами та прагненням до абсолютної могутності й сили, а безпека розглядається як захист від вторгнення зовнішніх ворогів і загроз.

Для неореалістів, які «наголошують на важливості структурної динаміки в міжнародній політиці, відсутність міжнародного інституту для систематичного забезпечення дотримання принципів міжнародного права означає, що міжнародні відносини найкраще розглядати як такі, що відбуваються у стані постійної анархії» [174].

Оскільки держави насамперед прагнуть виживання, найкращий спосіб домогтися цього – нарощування сили, могутності, впливу (power) за рахунок інших. Це означає, що конфлікти інтересів, включно з війною як «політикою іншими засобами», неминучі.

Але для неореалістів анархія також має зумовлювальний ефект: держави реагують на анархію через призму страху, що робить їх природно оборонними та нерішучими щодо співпраці, але також і неприязнь до війни [167].

Навпаки, наступальні реалісти вбачають в анархії не стільки обмеження поведінки, скільки стимул, і співпрацюють, якщо трапиться нагода [164, с. 152].

Отже, на думку реалістів міжнародну політику найкраще розглядати як боротьбу за владу, де просування інтересів є головним обов'язком держав. Анархічна міжнародна система вимагає підтримання військового потенціалу, достатнього для стримування нападу з боку інших, тому що, хоча союзи можуть допомогти державам захистити свою безпеку, незмінна лояльність союзників не може бути. Це створює безпекову дилему, коли самопомога

стає принципом, що визначає поведінку держав, а загрози безпеці інтерпретуються суб'єктивно або вибірково.

Для реалістів невеликі держави, які не є великими державами, мають по суті чотири варіанти взаємодії з великими державами для забезпечення безпеки: 1) вони можуть балансувати проти них, формуючи коаліції; 2) вони можуть підтримати одну з держав [161]; 3) вони можуть спробувати «сховатися», що рідко виходить і буває успішним); 4) вони можуть підстрахуватися, прагнучи зайняти проміжне становище між великими державами.

Це допомагає пояснити, як середні та малі держави поведуться і умовах кризи, виникнення загроз безпеці та чому країни, що володіють важливими стратегічними активами (природні ресурси, енергоресурси або географічне розташування) можуть чинити непропорційний вплив на більші держави.

Той факт, що реалізм настільки багатогранний, що охоплює більшість міжнародних аспектів, які становлять інтерес для фахівців з міжнародної безпеки, означає, що орієнтуватися в ньому може бути складно. Насправді реалісти часто висувають аргументи, діаметрально протилежні аргументам інших дослідників, які дотримуються тієї самої парадигми. Наприклад, реалісти розходяться в думці щодо того, чи є баланс силових систем стабільнішим за ієрархічні; чи є держави оборонними чи агресивними; чи є баланс сил чи баланс загроз головною причиною формування союзів держав; чи можуть держави бути глобальними гегемонами, чи лише регіональними; якою є роль режимів співробітництва (успішною чи неуспішною), коли на карту поставлено життєво важливі національні інтереси.

Таким чином, з погляду представників реалізму лише питання сили та могутності держави для вимірювання безпеки є недостатніми. Кінцева мета держав полягає в забезпеченні добробуту та процвітання суспільства, тому вирішальне значення мають економіка та соціальні питання. Іншими словами, реалісти оцінюють держави з боку міжнародних відносин, а ліберали зосереджуються на внутрішніх факторах, зокрема соціальних зобов'язаннях

влади та потребах громадян. Представників лібералізму, зокрема, цікавить благополуччя у сфері довкілля та права людини.

Як і реалізм, ліберальні підходи до розуміння міжнародних відносин і проблем багатогранні. «Лібералізм має коротшу історію, ніж реалізм, але після Першої світової війни на певний час став впливовою концепцією в міжнародних відносинах, у якій кантівська концепція «вічного миру» розглядається як відправна точка сучасного ліберального порядку» [152].

Ліберальний проєкт у міжнародних відносинах насамперед спрямований на пом'якшення негативних наслідків міжнародної анархії з різним ступенем акценту на тому, що найефективніше: закони, інститути або політичні системи.

З позиції ліберального ідеалізму основними принципами гарантування безпеки держави є універсальні цінності, права особистості та загальнолюдські інтереси, а також зміцнення впливу та розширення прав міжнародних інститутів. У рамках ліберальної/неоліберальної парадигми сформувалося кілька різних напрямів і теорій, які наполягають на можливості утвердження міжнародної безпеки на відмінних від реалізму принципах. Так, ліберальний інституціоналізм розглядає міжнародні інституції як головний чинник запобігання конфліктам між націями, стверджуючи, що, хоча інституції не можуть змінити анархічну природу міжнародних відносин, міжнародне середовище, що побудоване на певних принципах і нормах, може впливати на поведінку держав усередині системи. Різноманітні міжнародні урядові (МПО) та неурядові організації (МНПО) є для лібералів головними акторами, що сприяють миру.

На думку Деніела Дьюдні та Джона Ікенберрі держави зацікавлені брати участь у міжнародних інститутах. Це пов'язано з тим, що вони мають ефект «зв'язування», який зміцнює довіру між учасниками, знижує транзакційні витрати і, призводить до взаємовигідного співробітництва, що може поширюватися на інші галузі [107]. Отже, держави з більшою ймовірністю приймуть співробітництво на засадах абсолютної вигоди, коли кожен отримує

щось, беручи участь у ньому, аніж навмисно намагаються перевершити одна одну в конкуренції.

Друга основа ліберального підходу стосується ролі капіталізму і торгівлі, які пом'якшують наслідки міжнародної анархії, а торгівля створює мир. Коли країни беруть участь у частій транскордонній торгівлі, це не тільки заохочує співробітництво в інших галузях, а й призводить до переплетення їх економік. Це робить конфлікт менш імовірним, оскільки держави розглядатимуть ризик втрати цієї торгівлі як фундаментально значніший.

Третє джерело ліберальної парадигми засноване на твердженні, що тип політичної системи держави обумовлює характер її зовнішньої політики. Тут теза про «демократичний мир» наголошує, що «демократії уникатимуть конфронтації одна з одною, оскільки вони однаково поважають внутрішнє і міжнародне право, однаково надають перевагу торгівлі та взаємозалежності, а також поділяють політичне розуміння важливості заснованого на правилах міжнародного порядку...» [159]. Після закінчення «холодної війни» теза Френсіса Фукуями про «кінець історії» набула значної популярності завдяки аргументу на користь того, що історія, як суперечка ідей, була вирішена на користь лібералізму, і що ліберальна демократія перемогла.

У ліберальній науці про безпеку також виокремлюють різні напрямки: такі як комерційний лібералізм, соціальний лібералізм та інституційний лібералізм. Для теорії держави і права та політичної науки концепція лібералізму є досить прогресивною в таких аспектах:

1). перенесення акценту з державної безпеки до питань потреб суспільства. Баланс інтересів особистості, суспільства і держави під час забезпечення безпеки – дуже глибока фундаментальна проблема, що потребує найсерйознішого опрацювання. Аналізуючи співвідношення безпеки особистості та безпеки суспільства, необхідно розуміти їхній органічний зв'язок, оскільки загрози безпеці особистості так чи інакше загрожують суспільній безпеці. Тим часом громадськість не є незалежною сутністю, тому

«концепція колективної безпеки не може виникати в ізоляції від безпеки людей, що представляють спільноту», а це також стосується й міжнародної безпеки.

2). Підняття питань прав людини в контексті забезпечення безпеки. Слід звернути особливу увагу на роль прав людини як правового захисного інструменту, оскільки вони утворюють певний фундамент первинного правового захисту людини, її невід'ємних цінностей, благ та інтересів. Сукупний набір прав людини, закріплений міжнародними нормами та національним законодавством, дає змогу особі здобути свободу, претендувати на рівність і справедливість, що лежать в основі позитивного права.

3). Розглядаються питання участі недержавних організацій та інститутів громадянського суспільства в механізмі забезпечення безпеки.

Сьогодні підхід, згідно з яким усі питання забезпечення безпеки закріплюються виключно за державою, визнається не життєздатним. Зростає роль інститутів громадянського суспільства в соціальній взаємодії, і дедалі більше найважливіших питань мають розв'язуватися спільно – державою і недержавними структурами. До таких питань, безсумнівно, можна зарахувати і забезпечення безпеки. Серед науковців сьогодні все більше набуває актуальності підхід, за яким держава та її органи мають забезпечувати безпеку у співпраці з недержавними структурами та інститутами громадянського суспільства. Цей підхід можна визнати вельми перспективним з огляду на ту роль, яку сьогодні покликані відігравати інститути громадянського суспільства практично в усіх сферах суспільного життя.

Помітний внесок у розуміння проблем міжнародної безпеки зробив конструктивізм, згідно з яким безпека – соціальна конструкція. Конструктивісти наголошують на важливості соціальних, культурних та історичних чинників, які призводять до того, що різні актори світової політики інтерпретують одні й ті самі події по-різному [82]. Таким чином, прихильники конструктивізму у своїх безпекових дослідженнях посиляються на соціальну теорію, історичну соціологію та концепцію плюралістичної безпекової спільноти.

Представники конструктивізму А. Вендт і Н. Онуф стверджують, що «безпекова дилема – це соціальна структура, що складається з міжсуб'єктивних понять, у якій держави настільки недовірливі, що роблять найгірші припущення щодо намірів одна одної та, як результат, визначають свої інтереси в термінах «самодопомоги»» [177].

У конструктивістському мисленні акцент зміщується на структуру загальних знань. Соціальні структури набувають сенсу тільки через загальні знання, в які вони вбудовані. Як вважає А. Вендт, політика забезпечення довіри може допомогти створити структуру загальних знань, що дасть змогу державам сформувати мирну безпекову спільноту, тому розуміння ключової ролі соціальної структури має важливе значення під час ухвалення рішень і формування процесів взаємодії.

Замість того щоб зосереджуватися на міжнародній анархії, матеріальній владі та раціональних національних інтересах як на домінуючій умові, змінній та засобі державної поведінки відповідно.

Представники конструктивізму виступають за іншу концепцію міжнародної взаємодії, яка за своєю суттю є продуктом соціалізації. Ґрунтуючись на постмодерністських течіях у гуманітарних і природничих науках, конструктивісти стверджують, що зміст міжнародних відносин - інтереси, влада й анархія – є нормативними в основі своїй.

Таким чином, політика міжнародної безпеки держави є продуктом її досвіду соціалізації, історичних, культурних дискурсів та історичної пам'яті, а також її політичної та стратегічної культури.

У складному світі міжнародної взаємодії дискусії щодо світового порядку та міжнародної безпеки перетинаються, що часто призводить до дуже різних інтерпретацій того, що є важливим під час формулювання змісту та загроз міжнародної безпеки.

Держави, сформовані своєю ідентичністю та ідеями, можуть набувати численних форм безпекової політики, які можуть бути мілітарними, ліберальними, авторитарними, поствестфальськими або багатьма іншими [139].

Їхні погляди на міжнародне право і права людини можуть бути універсальними або космополітичними, є продуктом дискурсивної практики, стаючи мовленнєвими актами, які потім інкорпорується в політику.

Норми поведінки поширюються, держави вчать, як поводитися на основі того, як міжнародні організації структурують свої уподобання. Щойно досягається переломний момент у тому, як норм дотримуються, вони швидко поширюються по всій міжнародній спільноті, породжуючи широке їх застосування [123].

Таким чином, з точки зору представників конструктивізму, міжнародна система безпеки складається як з матеріальних елементів (таких як територія, населення і зброя), так і з нематеріальних, тобто поділюваних ідей, переконань і концепцій, які певним чином організовують матеріальні чинники.

Серед європейських шкіл виокремлюються: копенгагенська (теорія сек'юритизації), уельська (за іншими джерелами - валлійська) та паризька школи.

Засновниками копенгагенської школи вважають Б. Бузана, О. Вейвера і Дж. Вільде, які в роботі «Security: A New Framework for Analysis» сформулювали свою теорію. До заслуг Б. Бузана відносять виокремлення секторів безпеки (військова, економічна, політична та соціальна, безпека довкілля), що свідчить про розширення підходу до розуміння безпеки винятково з точки зору військового аспекту.

До них належать теорія комплексу регіональної безпеки, пов'язана з Копенгагенською школою [100], погляди теоретиків глобальної безпеки Уельської школи [92] ідеї англійської школи про міжнародну спільноту [143]; а також інші критичні дослідження в галузі безпеки та критичної геополітики [95]. Проте основні підходи до міжнародних відносин дають ключові концептуальні уявлення про природу міжнародної безпеки.

Представники копенгагенської школи розробили теорію сек'юритизації, тобто мовленнєвого акту, за допомогою якого ті чи інші питання починають розглядатися як загрози безпеці. Коли з «високої трибуни» вимовляється термін

«безпека», відбувається перенесення цього питання з конструктивної демократичної політики в надзвичайний, спеціальний аспект. Як наслідок, представники держави залишають за собою право використовувати всі наявні (і не тільки демократичні) засоби для запобігання загрозам. Іншими словами, сек'юритизація слугує виправданням відходу від нормальних демократичних процедур і розглядається в негативному ключі, оскільки може призвести до обмеження прав і свобод [101].

Проблема, з якою при цьому можуть зіткнутися політичні сили, полягає в тому, що їх позиція щодо тієї чи іншої загрози безпеці може не збігатися з експертною (науковою). У цьому разі, на думку дослідників, з метою сек'юритизації ці політичні сили вигадують статистику, встановлюють істину нібито на наукових засадах, пов'язуючи це з реальними соціальними проблемами суспільства [84].

Ці питання знаходять відображення в поділі загроз безпеці на реальні та уявні і, зокрема, у використанні нібито для протидії загрозам безпеці правових інструментів в інтересах політики. У теорії права близькі до цього питання реалізації права на громадянську непокору.

В межах уельської школи, засновниками якої вважають К. Бута і Р.У. Джонсі, відбувається вивчення безпеки у філософській парадигмі, згідно із якою «безпека розглядається не тільки як фізичне виживання, а як можливість реалізації потреб людини. Сенс сформульованої представниками цієї школи теорії емансипації полягає у звільненні людей від усіх типів обмежень їхньої свободи, включно з не лише війною, а й з питаннями, пов'язаними з освітою, бідністю, екологічними проблемами та політичним пригнобленням» [92].

Джонс Р.У., своєю чергою, наголошував на зв'язку критичних досліджень безпеки з інтелектуальним потенціалом, на глибокій науково-пізнавальній та виховній ролі критичних досліджень безпеки. Він писав, зокрема, що, надавши критику на адресу панівного порядку та легітимізуючи альтернативні погляди, критичні теоретики можуть відіграти цінну роль у підтримці боротьби різноманітних суспільних рухів [180].

Паризька школа критичних досліджень безпеки була сформована навколо Д. Біго. Представники цієї школи досліджують питання тероризму та впровадження у суспільстві атмосфери страху, і впровадженні заходів держав з протидії йому вплинули на співвідношення свободи і безпеки.

Зокрема, у книзі, опублікованій Д. Біго з колективом співавторів за результатами проєкту CHALLENGE (червень 2004 р. - грудень 2006 р.), наголошується, що в рамках протидії тероризму порушуються серйозні питання про перехід до нових неліберальних практик усередині ліберальних суспільств. Дослідники розмірковують про те, що в цьому ключі потрібно розглядати безпеку з позицій її балансу зі свободою і справедливістю. За результатами дослідження було зроблено висновок про те, що безпека – це інструмент підтримки свободи, який має застосовуватися через верховенство права та законність відповідно до європейських і міжнародних зобов'язань у сфері прав людини [87].

Під час дослідження феномену безпеки та міжнародної безпеки, зокрема, можна виокремити теорію «демократичного миру», згідно з якою демократичні держави не воюють одна з одною, а відтак, для підтримання миру та стабільності необхідно розширювати клуб держав із демократичними режимами. Прихильники цієї теорії наполягають на тому, що демократичні держави не схильні розглядати країни з подібною політикою і політичною доктриною як ворожі; демократія зазвичай володіє більшим суспільним надбанням, ніж інші держави, і тому уникає війни, щоб зберегти інфраструктуру і ресурси [176].

Концепція «гуманітарного втручання» передбачає втручання у внутрішні справи держави шляхом направлення військових сил на територію або повітряний простір суверенної держави, яка не вчинила акту агресії проти іншої держави. Це втручання мотивується гуманітарними цілями – захистом прав громадян, боротьбою з геноцидом, запобіганням громадянській війні [82].

Вищенаведений аналіз різних напрямів у вивченні міжнародної безпеки дає змогу стверджувати, що концепція балансу сил є найбільш історично

апробованою з наявних теорій. Прихильники реалістичної парадигми посиляються на неї як на найпоширенішу модель міжнародної безпеки в історії взаємодії різних націй і держав. Як зауважує основоположник неореалізму К. Волтц, «політика балансу сил переважає завжди, коли дотримуються дві єдині вимоги: анархічний порядок і наявність у ньому політичних одиниць, які бажають вижити» [175].

Слід також зазначити, що дослідники також виокремлюють нормативний та інструментальний підходи до вивчення безпеки.

Нормативний підхід до безпеки ґрунтується на цінностях, ідеях та ідентичності. З цього керівництва випливає, що безпека має розглядатися як фундаментально нормативна, оскільки без неї життя людини зводиться до елементарної боротьби за виживання, здійснення жорсткого вибору між конкуруючими цінностями (наприклад, між безпекою держави і безпекою особистості). Цей вибір стосується не тільки не тільки цілей або завдань політики безпеки, а й засобів, що використовуються для їх досягнення. Таким чином, сама політика безпеки починає розглядатися як серія моральних дилем, для яких не може бути простих рішень.

Однак значна частина ширшої літератури з безпеки розглядають безпеку з іншого погляду, який ґрунтується на інструменталізмі, або на переконанні, що політику слід оцінювати лише за її результатами.

Неореалізм є прикладом, - це матеріальний підхід, що ґрунтується на силі можливостями і кількісно вимірюваними ризиками (див. вище посилання на Шеллінга як приклад). Моральні дилеми не тільки відсутні в такому аналізі, але, як правило, вважаються глибоко недоречними через їхню здатність відволікати нас від раціонального переслідування наших інтересів.

Прихильники міжнародної безпеки, яких ми часто називаємо плюралістами або раціоналістами, бачать світ, що характеризується сумішшю конфлікту і співпраці. З цієї точки зору відносини між державами являють собою анархічне суспільство. Таким чином, хоча не існує єдиного джерела влади або управління, міжнародні відносини, тим не менш, є досить

впорядкованими і цілеспрямованими, а також схильними до взаємного регулювання і взаємного регулювання та обмеження, зумовленим спільною зацікавленістю у виживанні та співіснуванні.

Парадигма міжнародної безпеки функціонує дещо інакше, ніж парадигма національної або гуманітарної безпеки. У той час як національна, так і гуманітарна безпека уявляють собі відсутність безпеки як зовнішню загрозу, у міжнародній безпеці подібна зовнішня динаміка відсутня. Оскільки міжнародне суспільство є глобальним, і доти, доки ми не зіткнемося з позаземними істотами, здатними загрожувати життю людей, відсутність безпеки не розглядатиметься як зовнішня загроза [135].

Таким чином, можна погодитися із О.В. Коломійцем та під «міжнародною безпекою» розуміти «стан захищеності від загроз життєво важливих інтересів суспільства та держави, міждержавних та регіональних об'єднань, а також глобальних міжнародних установ, який забезпечує можливість їх реалізації» [18].

Що стосується ще однієї центральної категорії цього дослідження «регіональної безпеки», то слід зазначити, що термін «регіональна безпека» почав активно використовуватися недавно, цей термін з'явився в контексті протистоянь між країнами «першого» і «другого» світу, які розгортаються як між ними, так і в зоні впливу країн «третього» світу. І.О. Ліщинський та М.В. Лизун зазначають, що «сьогодні регіональна безпека розглядається в більш самодостатньому аспекті, а серед основного масиву наукових досліджень у цьому напрямі можна виокремити порівняльний аналіз ключових регіональних систем; детермінацію безпечної спільноти; характеристику внутрішніх і міждержавних коаліцій та формування регіональних порядків; теорію транзиту влади в аспекті регіональних систем безпеки; теорію регіональних комплексів безпеки; трактування пористих регіональних порядків тощо.

Серед номенклатури різних типів структур управління регіональною безпекою, які взаємно не виключають один одного, можна виділити такі:

- регіональний баланс сил і ad hoc (неформальні) альянси;

- регіональна узгодженість (англ. «regional concert») – більш інституціоналізована форма регіонального балансу сил;
- регіональна кооперована безпека;
- регіональний колективний захист (формальний альянс);
- регіональна колективна безпека;
- плюралістична спільнота безпеки» [28].

Сьогодні можна спостерігати трансформування загального трактування терміну «регіональна безпека» від традиційного мілітаристського державоцентричного режиму до значно ширшого розуміння, в якому значний акцент на внутрішні й транснаціональні загрози.

Разом із системними змінами, що виникають внаслідок розширення автономії регіональної політики, це призвело до утворення нових регіональних організацій та сприяло ускладненню існуючих регіональних інститутів.

1.2. Регіональний комплекс безпеки в системі міжнародної безпеки

Сучасна політична наука під міжнародною безпекою розуміє стан захищеності від загроз життєво важливих інтересів суспільства та держави, міждержавних та регіональних об'єднань, а також глобальних міжнародних установ, який забезпечує можливість їх реалізації. Основним завданням сучасної теорії міжнародної безпеки є виявлення та визначення основних закономірностей, методів і критеріїв, які сприяють запобіганню або мінімізації міжнародних конфліктів та уникненню загроз глобальній безпеці світової спільноти.

Як зазначає О.В. Коломієць і з ним можна погодитися, що «міжнародна безпека формується на основі національної безпеки окремих країн і народів, а також регіональної безпеки груп держав і регіонів світу, консолідується на рівні глобальної міжнародної безпеки з метою захисту і реалізації загальнолюдських інтересів, знешкодження загроз глобальній світобудові, які за своїми

масштабами та впливом виходять за національні межі держав і здатні впливати на безпеку інших акторів» [19, с. 144].

Також виокремлюють наявність трьох рівнів структурної побудови міжнародної системи: на першому рівні система розглядається як недільне ціле; на другому рівні – розглядається як об'єднання її складових підсистем, акторів і відповідних взаємовідносин між ними; на третьому рівні система розглядається як об'єднання акторів міжнародних відносин. Підсистеми складаються з елементів системи, які виступають, у свою чергу, елементами макросистеми. На рівні підсистем об'єднуються складові загальної системи, які є системами на підпорядкованому ієрархічному рівні.

Створення й функціонування системи міжнародної безпеки є функцією політичної системи окремої держави, що забезпечує власне існування та подолання негативних впливів, які зазнає політична система. Згідно із системною теорією, система міжнародної безпеки є інтегральним показником політичних систем держав, які входять до досліджуваної системи в цілому. Це дозволяє розглядати систему міжнародної безпеки як цілісну.

Система міжнародної безпеки включає «комплекс взаємопов'язаних міждержавних відносин та організацій, політичних, дипломатичних, економічних, військових і суспільних заходів, що спрямовані на забезпечення колективної безпеки держав і народів. Основними елементами системи міжнародної безпеки є основні принципи безпеки, міждержавні механізми та структури, міжнародно-правові норми, багатосторонні договори, які створюються, приймаються та функціонують з метою запобігання військовим зіткненням, їх локалізації, врегулюванню політичних, економічних і воєнних-стратегічних протиріч політичним шляхом, а також спеціальний режим контролю за міжнародною, особливо військовою діяльністю та відповідний режим інформації» [75, с. 94].

Розглянемо детально концепцію системи міжнародної колективної безпеки, яка була розроблена на підставі зацікавленості держав у створенні ефективного механізму збереження міжнародного правопорядку. Головним

принципом, що лежить в основі міжнародної системи колективної безпеки, є принцип неподільності світу. Цей принцип вимагає від держав реагування на будь-які порушення миру і безпеки в будь-якій частині світу. Також, відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, вони повинні брати участь у спільних діях, спрямованих на запобігання або ліквідацію існуючих загроз.

У міжнародному праві термін «колективна безпека» означає систему спільних дій держав, встановлену Статутом Організації Об'єднаних Націй, з метою підтримки міжнародного миру і безпеки, а також запобігання та протидії актам агресії.

Розглядаючи колективну безпеку як систему спільних дій держав, можна виділити ряд її структурних елементів, серед яких: загальноприйняті принципи сучасного міжнародного права (принцип незастосування сили або погрози силою, принцип непорушності кордонів, принцип територіальної цілісності, принцип невтручання у загальнодержавні справи); колективні заходи для запобігання та усунення загроз миру та актів агресії (дії озброєного або збройного характеру, які здійснюються державами та організаціями, уповноваженими на підтримку, відновлення міжнародного миру та безпеки); а також колективні заходи щодо обмеження і скорочення озброєнь з метою досягнення повного роззброєння.

Систему міжнародної колективної безпеки можна розглядати з двох аспектів – універсального та регіонального. Система міжнародної колективної безпеки в універсальному аспекті була утворена на основі Статуту Організації Об'єднаних Націй та передбачає координовані дії держав у відповідності до прийнятих рішень Організацією Об'єднаних Націй. Початок історії універсальної системи колективної безпеки визначається 1 січня 1942 року, коли була ухвалена Декларація Об'єднаних Націй з метою протидії антигітлерівській коаліції, яка включала 47 держав. Після війни була створена всесвітня система колективної безпеки у формі Організації Об'єднаних Націй, яка мала за основні цілі збереження миру у всьому світі та протидію потенційним загрозам.

Відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй «система колективних заходів полягає у: заходах по забороні загрози силою або її застосуванні у відносинах між державами; заходах мирного дозволу міжнародних суперечок; заходах роззброєння; заходах з використання регіональних організацій безпеки; тимчасових заходах по припиненню порушень миру; примусових заходах з безпеки без використання збройних сил; примусових заходах безпеки з використанням збройних сил» [60].

Структурою Організації Об'єднаних Націй визначено, що підтримка міжнародного миру та безпеки покладається на Генеральну Асамблею Організації Об'єднаних Націй та Раду Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Однак, варто підкреслити, що повноваження даних структурних підрозділів Організації Об'єднаних Націй чітко розмежовані, тому не існує фактів дублювання їх повноважень.

Основоположними завданнями операцій з підтримання миру, що проводяться Організацією Об'єднаних Націй, як всеохоплюючою системою міжнародної колективної безпеки, є: «розслідування інцидентів та проведення переговорів між сторонами, що конфліктують для їх примирення; контроль за дотриманням домовленостей щодо припинення вогню; забезпечення підтримання законності і правопорядку; надання гуманітарної допомоги населенню; спостереження за ситуацією. Однак, під час проведення операцій, що спрямовані на підтримання миру Організація Об'єднаних Націй керується низкою принципів, серед яких: прийняття Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй рішення щодо проведення операції, визначення її мандата та здійснення загального керівництва лише при наявності згоди сторін конфлікту на проведення операції; добровільне надання військових державами-членами, що прийнятні для сторін; фінансування за рахунок коштів міжнародного співтовариства; неупередженість сил і мінімалізм у застосуванні військової сили» [60].

При дослідженні регіональної безпеки доцільно зауважити, що політична наука для дослідження механізмів регіональної безпеки і розробки її окремих

компонентів, включаючи військово-політичні, соціально-економічні, соціально-культурні, політико-інституційні та інші, зосереджуючи пріоритетні дослідження на державно-політичних інститутах та системі забезпечення національної безпеки застосувала системний аналіз.

Регіональна безпека виступає «складником міжнародної безпеки в межах певної частини світу, регіону чи континенту. Під регіональною безпекою будемо розуміти стан взаємин всередині й між соціально-територіальними спільнотами певного регіону, при якому для всіх його держав і народів, громадянських інститутів і груп забезпечується захищеність їх життєво важливих інтересів і можливість реалізації, надійне існування і сталий суспільний розвиток. Отже, регіональна безпека формується і реалізовується на різних рівнях: у межах певного регіону країни, її окремих територіально-адміністративних одиниць, а також у масштабі групи країн, що входять до певного географічного» [18].

В умовах формування та подальшого розвитку європейської політико-економічної інтеграції західні науковці надавали дедалі більшу перевагу економічним чинникам. На початку «холодної війни», К. Дойч висунув концепцію "співтовариства безпеки", в якій обґрунтовував необхідність його створення шляхом об'єднання групи держав, що досягли значного рівня інтеграції. Кінець "холодної війни" приніс еволюційний розвиток попередньої концепції, який виявився у теорії "безпеки для всіх", розробленій колишнім прем'єр-міністром Швеції У. Пальме.

Широкого поширення набула концепція «кооперативної безпеки», яка виникла для вирішення проблем, що виникли в світовій спільноті після закінчення "холодної війни". Це пов'язано зі зростаючою взаємозалежністю країн через глобалізацію та збільшення кількості претендентів на монополію в міжнародній політиці. Заснована на аксіомах ліберально-ідеалістичної парадигми, дана концепція включала декілька різновидів, проте їх різниця була настільки велика, що загалом можна виокремити дві різні концепції.

Оскільки в першій концепції акцентується на необхідності створення широкого співтовариства безпеки, в якому брали б участь всі зацікавлені держави, її іноді характеризують як «партиципативну» безпеку. Друга версія співтовариства безпеки обмежується досить вузьким колом країн-членів.

В подальшому прихильники теорії "демократичного миру" розробили концепцію, згідно з якою демократичні країни, де уряди несуть відповідальність перед виборцями, виявляють більшу миролюбність і віддають перевагу мирному вирішенню конфліктів.

Також розглянемо міжнародну систему колективної безпеки з регіонального погляду, яка включає угоди та організації, відповідальні за забезпечення безпеки в окремих регіонах, країнах або континентах.

Створення регіональних систем міжнародної колективної безпеки покликане необхідністю боротьби з локальними конфліктами або актами агресії. Дана форма є ефективною в сучасних умовах, оскільки її є оптимальнішими для запобігання локальних негараздів, що в майбутньому можуть перерости в повномасштабну війну. Можливість створення регіональних угод, органів та організацій, закріплена у пункті 1 статті Статуту Організації Об'єднаних Націй, при умові співмірності їх завдань із завданнями організації. Однак, як зазначають автори у роботі «Міжнародні системи та глобальний розвиток» «коло їх повноважень обмежене, оскільки вони не вправі приймати рішення, щодо питань, які стосуються інтересів всіх держав світу або інших регіонів, що не входять до їх складу, тому вони вправі вирішувати питання та приймати рішення щодо них лише щодо регіону, в межах якого вони створені та діють» [34, с. 53].

Пункт 2 статті 52 Статуту Організації Об'єднаних Націй визначає. Стосовно компетенції регіональних систем колективної безпеки, передбачено передачу мирного вирішення спорів щодо їх членів до моменту вирішення Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Однак сам документ не надає чіткого визначення поняття регіональних угод та органів, а також меж їх повноважень. Зазначено, що Статут Організації Об'єднаних Націй дає

можливість залучення регіональних організацій до примусових дій за ініціативою та під керівництвом Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Проте, ці організації не мають права самостійно застосовувати примусові дії без дозволу Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, за винятком ситуацій нападу на учасника системи.

У сучасних умовах однією з важливих компетенцій регіональних систем колективної безпеки є сприяння у скороченні та ліквідації зброї, зокрема масового знищення, з метою зменшення кількості збройних конфліктів та актів агресії у світі.

Регіональна система колективної безпеки, створена країнами Західної Європи в 1949 році за Північноатлантичним договором, визначається завданнями підтримання миру та безпеки, використання сили або її загрози для захисту від потенційних загроз, а також вирішення міжнародних суперечок мирним шляхом. Важливо відзначити, що структура організації не відповідала Статуту Організації Об'єднаних Націй, оскільки включала держави різних регіонів.

Відповідно до преамбули Північноатлантичного договору, «метою діяльності Організації Північноатлантичного договору є об'єднання зусиль всіх її членів для колективної оборони та збереження миру й безпеки. Але, мета організацій, що зазначена в договорі не співвідноситься з заходами щодо створення потужної військової структури.

Крім того, ст. 10 Північноатлантичного договору закріплено, що сторони можуть за одностайною згодою запросити приєднатися до цього Договору будь-яку іншу європейську державу, здатну втілювати у життя принципи цього Договору і сприяти безпеці у Північноатлантичному регіоні» [47].

Водночас, як зазначають О. Я. Вінокур та З. Ю. Шевчук в сучасних умовах «прийом нових членів до організації відбувається на підставі їх особистої заяви, а це протирічить статутному документу організації. Окрім того, проведення миротворчих операцій Організацією Північноатлантичного договору та впровадження програми «Партнерство в ім'я світу» не окреслені

Північноатлантичним договором, як і роль, що проголошується організацією в умовах сьогодення» [9].

У дипломатичному словнику ж регіональну безпеку тлумачать як «стан відносин у регіоні, що виключають порушення миру і створення регіональних загроз безпеці народів у будь-якій формі» [108]. У цьому визначенні правильно помічено, що регіональна безпека – це стан миру в регіоні. Такий стан можливий лише за дотримання умов миру. Але в цьому визначенні не враховано важливих особливостей безпеки, наприклад, здатність будь-якої держави реалізовувати свій суверенітет під час дотримання регіональної безпеки.

Також у цьому тлумаченні не відображена життєва необхідність до співпраці держав для встановлення регіональної безпеки в міжнародному сенсі. Дане визначення вузько розглядає поняття безпеки. Лише унеможливорює порушення загального миру, тобто, іншими словами, лише забезпечує стан, за якого відсутня війна. За сучасних умов, коли проблема регіоналізму є актуальною, а питання регіональної безпеки дедалі частіше піднімають серед дослідників, слід зазначити, що за всієї її важливості, вона не може замінити універсальний підхід ООН до забезпечення міжнародної безпеки.

Так, наприклад, розширення Європейського Союзу сприяло досягненню значного рівня економічної та політичної інтеграції, при цьому частина суверенітету передана наднаціональним інституціям.

Для досягнення такого рівня інтеграції ЄС знадобилося майже сорок років інтеграції. Понад те, він будував свій «світ без кордонів» дуже обережно, приймаючи до своїх лав тільки ті країни, які вже досягли або майже досягли високого рівня економічного і демократичного розвитку провідних західноєвропейських країн. Таким чином, модель ЄС являє собою не суто регіональне об'єднання, а організацію, що інтегрує країни зі схожим рівнем розвитку. Звичайно, в географічному сенсі вона регіональна, але в основі її лежить, безумовно, модель подібного рівня.

Регіоналізм може сприяти економічному співробітництву та інтеграції країн у світову економіку, але він не може забезпечити стабільну безпеку в регіоні і не може замінити собою всеосяжну систему міжнародної безпеки.

Тому передчасно намагатися замінити побудову універсальної системи міжнародної безпеки на базі ООН регіональними організаціями [138]

Таким чином, міжнародна безпека є внутрішньою проблемою міжнародного суспільства в цілому. «У цьому контексті застосування збройної сили спрямоване на те, що, по суті, можна розглядати як проблему внутрішньої підривної діяльності тих, хто загрожує плюралістичному і кооперативному характеру міжнародного суспільства. Сецесія, ірредентизм, агресивна війна, завоювання, сепаратизм, незаконна окупація, масове вигнання, геноцид та інші дії, що порушують міжнародне право, – все це загрожує порушенням загального стану миру, порядку і законності в міжнародному суспільстві. Міжнародне право і примус, спрямовані на такі порушення, споріднені з внутрішнім правом правозастосування в державі – тобто вони спрямовані на збереження загального стану миру та стабільності в суспільстві (в даному випадку в міжнародному суспільстві), щоб члени цього суспільства (здебільшого держави) могли займатися повсякденним життям» [135].

Як було зазначено вище міжнародна безпека це не «система забезпечення безпеки», а її стан. Крім того, у визначенні міжнародної безпеки має бути врахована «необхідність дотримання міжнародних принципів», а також має бути включено принцип забезпечення державного суверенітету за дотримання міжнародних норм. Також необхідно врахувати, що міжнародна безпека, як і саме міжнародне право, - стихійна. Щодня в планетарному масштабі відбуваються тисячі важливих і суттєвих подій, які впливають на стан безпеки в міжнародному масштабі, і вона (міжнародна безпека) повинна об'єктивно відображати стан міжнародних відносин.

РОЗДІЛ II.

ЄВРОПЕЙСЬКА РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ, ЗАГРОЗИ СУЧАСНОСТІ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ

2.1. Загальна характеристика та особливості формування європейської регіональної безпеки

На початку 1950-х років розвиток Європейського Проєкту передбачав створення європейської федерації, ця концепція передбачала собою відповідно і економічну, і політичну, і військову складові. Проте вже майже через декілька років втілення та розвиток однієї із цих складових, а саме політичної, були неуспішними (мається на увазі 1954 рік та проєкт Договору про Європейське політичне співтовариство). Саме з 1950-1960-х років спостерігається розвиток Європейського Проєкту за напрямом формування спільної торгівельної політики та співпраці, що надалі призвело до того, що національні уряди вимушені постійно узгоджувати їх політику, опираючись на власні інтереси, та відштовхуючи на другий план розробку саме спільних стратегій.

Починаючи з 1970-х років для Європейського Проєкту стало зрозумілим те, що розширення їх зовнішньої політики вкрай важливе не лише на економічні аспекти. Тому з 1970-го року, згідно із Люксембурзькою заявою [97, с. 10-11.] було досягнуто згоди стосовно необхідності координації зовнішньої політики та забезпечення більшого взаєморозуміння на основі регулярного обміну інформацією та консультацій із значних міжнародних проблем, а також «зміцнення солідарності шляхом стимулювання узгодження поглядів, координації точок зору і, якщо це можливо, спільними акціями» [78]. У жовтні того ж року було схвалено Доповідь про проблеми політичної уніфікації комітету з дипломатів усіх держав-членів Європейських співтовариств стосовно «створення координаційного механізму «Європейське політичне співробітництво», який функціонував на неформальній основі й передбачав:

регулярні зустрічі міністрів зовнішніх справ; Політичний комітет; робочі групи дипломатів держав-членів, зокрема Групу кореспондентів» [73].

Вже у 1972-1973 рр. на Паризькій та Копенгагенській конференціях було знову актуалізовано питання визначення цілей та удосконалення методів і процедур політичного співробітництва. Варто відзначити, що значного прогресу у включенні зовнішньої політики в процес євроінтеграції було досягнуто в 70-ті роки, адже інтеграція почала розвиватися в двох напрямках: це Європейські співтовариства, які являли собою наддержавну організацію федеративного типу, що діяла в соціально-економічній сфері, та ЄПС (Європейське політичне співтовариство), яке займалося питаннями зовнішньої політики.

Наступним, але досить серйозним, етапом у спробах розвивати Європейський Проєкт з трьома ключовими складовими, про які зазначалось вище (військова, політична, економічна), був період з 1986 року, коли було оголошено намір про створення Європейського Союзу у Єдиному європейському акті. Після того, як 1992 році цей намір було реалізовано за Маастрихтським договором про Європейський Союз, своє місце у розвитку Проєкту знайшла спільна зовнішня і безпекова політика (далі СЗБП).

Згідно із І.В. Яковюком основні підходи до СЗБП можна представити наступним чином:

- «метою Союзу є утвердження своєї індивідуальності на міжнародній арені передусім шляхом СЗБП, включаючи можливе оформлення в подальшому спільної оборонної політики, яка могла б привести з часом до створення спільних сил оборони;
- захист спільних цінностей, основних інтересів і незалежності Союзу; зміцнення безпеки Союзу і його держав-членів усіма способами;
- збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки; сприяння міжнародному співробітництву; розвиток і консолідація демократії та законності, повага прав і основних свобод людини» [78].

Договір про ЄС (далі ДЄС), який набув чинності 1 листопада 1993 р., заснував систему «опор» Європейського Союзу, до якої входили три «опори»: європейські співтовариства, Спільна зовнішня та безпекова політика, Співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ. Відповідно до ДЄС, робота в рамках СЗБП здійснювалася на засадах міждержавного співробітництва, на відміну від наднаціонального характеру співробітництва в рамках першої опори.

Нових змін та трансформації Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС набули вже разом з Амстердамською редакцією Договору про Європейський Союз. Амстердамський договір зробив СЗБП більш наднаціональною, запровадивши більш узгоджений інструментарій та ефективнішу систему прийняття рішень в сфері СЗБП. Реформування СЗПБ на цьому етапі дало підстави для створення правової бази для розбудови власного військового виміру. Надалі правовий режим СЗПБ кардинальних змін зазнав разом із створення Конституції ЄС (від 2004 року). Якщо порівнювати з європейським політичним співтовариством, СЗБП стала більш структурованою, вона отримала у своє розпорядження додаткові правові інструменти, частина з яких стали обов'язковими для держав-членів.

Після укладення Амстердамських договорів значення Спільної зовнішньої та безпечної політики (СЗППБ) зросло. Це було досягнуто введенням посади Високого представника із зовнішніх справ і політики безпеки. Цей представник, спільно з Президентом Євросоюзу та Комісаром із зовнішніх відносин, отримав повноваження представляти Союз у питаннях зовнішньої політики. Спільна зовнішня та безпечна політика охопила всі аспекти зовнішньої політики, політики безпеки та оборони. [39].

Наступним важливим етапом у розвитку Спільної зовнішньої та безпечної політики (СЗБП) стали реформи, які були введені Лісабонським договором у 2007 році. У результаті ліквідації "опор", Європейський Союз (ЄС) отримав міжнародну правосуб'єктність, що розширило його повноваження у сфері зовнішніх зносин та політики безпеки [89, с. 212]. У червні 2016 року ідея

практичного заповнення спільної оборонної і безпекової політики ЄС була втілена через представлення Високим представником ЄС із закордонних справ і безпекової політики Федерікою Могеріні нової Глобальної стратегії із зовнішньої та безпекової політики. Цей документ замінив попередню стратегію, яка була прийнята у 2003 році.

Як зазначили Ф. Могеріні стратегія під назвою «Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа» відобразила колективну думку країн-членів і запропонувала стратегічне бачення глобальної ролі ЄС [148]. На думку О.С. Александрова «вона стала уособленням нового погляду на захист спільного майбутнього Європи, який став консолідованим для проєвропейських сил у Євросоюзі. Стратегія також передбачала амбітний вихід Євросоюзу на більш глобальний рівень у сфері безпеки та оборони, перетворення його з регіональної організації на глобального гравця. Але досягнення заявленої мети суттєво гальмувалося через кризові явища у Євросоюзі, спричинені як внутрішніми подіями, так і зовнішніми факторами, що особливо проявлялись останнім часом» [1].

Останніми ініціативами ЄС у сфері колективної безпеки є «пропозиція від 7 червня 2017 р. Європейської комісії створити грошовий фонд для фінансування наукових розробок у військовій сфері, закупівель оборонних технологій і обладнання та подальшої організації оборонного союзу ЄС. 13 листопада 2017 р. 23 з 28 держав-членів ЄС підписали договір про об'єднання в оборонний союз PESCO. Мета об'єднання – дати новий поштовх європейській співпраці в галузі оборони і військової промисловості» [61].

Аналізуючи сучасні ініціативи щодо Спільної зовнішньої та безпечної політики (СЗБП), важливо відзначити, що російська агресія проти України, конфлікт в Сирії та низка збройних конфліктів у країнах Північної Африки прискорили усвідомлення зростаючої важливості аспектів безпеки для подальшого розвитку Європейського Союзу (ЄС). Крім того, посилення СЗБП сьогодні розглядається не лише як інструмент для просування та захисту інтересів і цінностей ЄС на міжнародній арені, але й як засіб посилення

«стратегічної автономії» ЄС в умовах зростаючої глобальної та регіональної нестабільності. [148].

В березні 2022 року нові принципи безпеки ЄС «Стратегічний компас», які відводять «м'яку силу» та навпаки зосереджують та акцентують на тому, аби розвивати оборонні можливості від кібер-безпеки до військ [133]. Стратегічний компас дає Європейському Союзу досить план дій по зміцненню політики безпеки та оборони до 2023 року.

Метою Стратегічного Компасу є зробити ЄС сильнішим та спроможним гарантувати безпеку. Саме завдяки цьому плану Союз вбачає захист власних громадян, сприяння та підтримку світового миру і безпеки, захищаючи та відстоюючи власні інтереси та цінності. Завдяки Компасу ми бачимо як ЄС також вбачає посилення партнерства разом з НАТО та ООН та робить досить вагомий внесок в глобальну та трансатлантичну безпеку, посилює підтримку світового порядку [80]. А загалом, якщо розглядати безпекове питання в теорії, то система колективної безпеки базується на декількох ключових взаємопов'язаних між собою елементах: ціннісне підґрунтя, яке є основою функціонування системи; правове закріплення всіх норм та принципів відповідно до яких діє система; розуміння існуючих та потенційних загроз; дієве інституціональне оформлення системи; наявність розроблених механізмів та процедур оборони (в широкому сенсі); наявність чітко окресленої стратегії безпеки; розуміння свого місця в системі окремо взятими державами-учасниками.

Прихненко М. та Бабій Д. зазначають, що «наявність всіх цих елементів, їх гармонійне поєднання, а також добровільне визнання всіма державами, які мають намір доєднатися до певної безпекової системи є гарантією її стабільності та успішного функціонування в регіоні. В контексті системи колективної безпеки в Європі 1-ий та 7-ий елементи відіграють чи не найважливішу роль, оскільки в межах даної системи, безпековий простір визначається ліберально-демократичними цінностями та економічним розвитком як основою функціонування Європейського Союзу, а тому виходить

за межі встановлених територіальних кордонів держав-членів ЄС». «Ідея об'єднаної Європи», в межах чинної проблематики, «це базовий елемент системи колективної безпеки на континенті, формування якої було розпочато після закінчення Першої світової війни і закладено в основу Спільної політики безпеки та оборони ЄС. Її особливість полягає в тому, що сформовані «універсальні» ліберально-демократичні цінності лягли в основу розвитку не лише інтеграційного об'єднання, а й розвитку національних держав-членів організації. При цьому, першочерговим елементом, в даному контексті, виступає принцип відповідальності всіх держав-членів ЄС на декількох рівнях: національному, міжнаціональному та наднаціональному» [52].

Отже, якщо підсумувати розвиток ідеї Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, то варто відзначити, що вона набувала досить різних 39 форматів та варіантів впровадження та функціонування. Але з урахуванням появи нової загрози для ЄС (війни в Україні) з березня місяця своє місце віднайшов саме Стратегічний компас, який потенційно мав би, принаймні, стати першим кроком Союзу у розвитку певної оборонної політики. Проте аналізуючи цей план, можна підмітити те, що він являється досить нечітким та малоефективним, адже головною пропозицією цього плану являється формування 5 тисяч військових задля оперативного вирішення кризових задач. Тут до уваги варто взяти те, що Європейський Союз приймає рішення спільною згодою усіх держав-членів Союзу, що і відповідно переноситься на рішення про формування цієї групи військових. Аналізуючи останні роки того, яким чином Союзу вдавалось доходити до спільної згоди, то за прийнятті подібних планів оперативне вирішення кризових питань та загроз стає досить ускладненим. Проте ми чітко можемо побачити, що Європейський Союз прагне до того, аби не покладатися в питаннях оборони виключно на Сполучені Штати Америки.

Проведений аналіз історичних умов становлення та розвитку Європейського Союзу свідчить про тривалий період розбудови європейського регіонального утворення, для якого важливими були розбудова економічної, політичної та безпекової складових.

В межах даної частини роботи необхідно звернути увагу на аналіз розвитку нормативної складової, яка є основою розбудови та встановлення європейської регіональної безпеки.

Протягом тривалого періоду Європейський Союз активно розробляв механізми для утворення єдиної позиції в галузі зовнішньої та безпекової політики. Два ключові документи – Договір про функціонування Європейського Союзу (підписаний у Римі в 1958 році як Договір про створення Європейського економічного співтовариства) та Договір про Європейський Союз (підписаний у Маастрихті в 1992 році) разом із численними пов'язаними договорами відображають принципи функціонування ЄС.

Основи системи колективної безпеки в Європі були закладені також Народою з безпеки і співробітництва в Європі у Заключному акті (1975 році, Гельсінкі). Цей акт відрізнявся відсутністю норм, що регламентують можливість застосування примусових заходів. Відповідно до акту були визначені принципи співробітництва між державами, їх взаємовідносини, окреслено конкретні заходи у сфері роззброєння та визначені кроки для забезпечення європейської безпеки.

Декларування збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН, так само як і принципів Гельсінського Заключного акта, і цілей Паризької хартії (Ради Європи), а також визначення загальних рис спільної оборонної політики було закріплено у Положенні щодо розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики (далі СЗБП, *Common foreign and security policy (CFSP)*), як складової Маастрихтського договору (1992 р.) Головним завданням СЗБП є створення сил та засобів для подальшого розширення можливостей Євросоюзу щодо участі у врегулюванні регіональних та локальних конфліктів [92]..

Починаючи з 1995 року, Нарада з безпеки і співробітництва в Європі змінила свою назву на Організацію з безпеки та співробітництва в Європі. Ця організація успішно функціонує й на сьогоднішній день, забезпечуючи діяльність, спрямовану на забезпечення миру та безпеки в Європі. У березні

1995 р. в Парижі було прийнято Пакт стабільності в Європі, що «заклав фундамент для спільної співпраці європейських держав у питання створення системи міжнародної колективної безпеки» [9].

2 жовтня 1997 р. був підписано Амстердамський договір про зміну Договору про Європейський Союз, договорів, що засновували Європейські Співтовариства, і низки пов'язаних з ними актів в Амстердамі, яким передбачалося творення Спільної Європейської політики безпеки та оборони (Common Security and Defence Policy (CSDP) (далі – ССПБО).

Наступним кроком розвитку європейської системи колективної безпеки було ухвалення Європейської стратегії безпеки у грудні 2003 року (далі ЄСБ), яка значну увагу приділила джерелам, що спричиняють зубожіння і глобальні страждання людей.

Європейське трактування безпеки, на противагу традиційному підходу, який асоціюється насамперед з воєнним складником, із застосуванням військових засобів, виходить із цілісного розуміння безпеки як взаємної залежності політичного, соціально-економічного, екологічного, культурного та військового вимірів. Цьому відповідає трактування себе ЄС як ««цивільної потуги», що прагне справляти стійкий і довготерміновий вплив на міжнародне оточення завдяки створенню відповідного середовища, а не за допомогою методів силового тиску або захоплення» [16].

ЄСБ характеризується й іншим засобом конструювання ієрархії п'яти найнебезпечніших загроз: тероризм, зброя масового ураження, країни-ізгої, організована злочинність та регіональні конфлікти, яке відбувається фокусуванням на складність і комплексність причин, що підживлюють сучасний міжнародний тероризм, де відзначається, насамперед, дестабілізуючий ефект регіональних конфліктів.

Слід також підкреслити три хвилі реформ сектора безпеки ЄС: 2003 – 2005 рр. – розвиток всебічного антикризового управління (crisis management); У 2006 – 2008 р.р. – вдосконалення структур та зміцненні можливостей антикризового управління; 2008 р. – спроба пристосувати ЄПБО до ширшого

політичного контексту, тісніше зв'язати ієрархічну структуру з ЗЗППБ, з інструментами та ресурсами Єврокомісії. Основними чинниками, які рухали інституціональні реформи в площині ЄПБО були різні інтереси членів ЄС, ресурси і, що важливіше, різна культура [120, с. 22.].

Такий «комплексний» підхід призводить до подальшого розвитку наукового безпекового дискурсу та нормативного конструювання безпекової політики в межах ЄС, зокрема в військово-політичному контексті, що концентрується на «всеосяжньому» характері безпеки. В результаті цього представництво Європейського Союзу як «безпекового та військового актора» стає більш визначеним.

Внаслідок цієї тенденції розвитку та мілітаризації, яка сама по собі є загрозою для безпеки суспільства, ліберальних та демократичних цінностей, виникає новий підхід в рамках академічного безпекового дискурсу. Цей підхід досліджує питання формування суспільства нагляду або дисциплінарного суспільства, яке розвивається паралельно з посиленням сек'юритизації.

З набуттям чинності 1 грудня 2009 року Лісабонського договору (підписаного 13 грудня 2007 року), ключовим положенням Лісабонської угоди стало положення щодо взаємної оборони. Це положення зобов'язує надавати допомогу і підтримку у випадку, коли «територія країни-члена ЄС стане жертвою військової агресії». Це зобов'язання стосується колективної оборони у випадку воєнного нападу на будь-яку з країн-членів, а також обов'язку взаємного захисту країн-членів ЄС у разі терористичної атаки, стихійних або техногенних катастроф.

Лісабонським договором в Європейському Союзі було введено новий пост – Верховного представника ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки. Ця посада призначається кваліфікованою більшістю зі складу Європейської Ради за погодженням з Президентом Європейської Комісії та Європейським парламентом. Згідно зі статтями 18 і 27 Договору про Європейський Союз, Верховний представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки здійснює наступні функції: проводить спільну зовнішню

політику Євросоюзу і політику безпеки; вносить пропозиції щодо її розвитку; головує в Раді закордонних справ; представляє Союз з питань, що належать до спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Верховний представник Європейського Союзу з питань закордонних справ обіймав посаду з 1 листопада 2014 року по 1 грудня 2019 року.

Федеріка Могеріні констатувала, що «від успішного врегулювання конфлікту на Донбасі та проведення необхідних реформ в Україні залежить ефективність зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу, а підтримка, яку Європейський Союз повинен надавати Україні для проведення українських внутрішніх реформ, є вагомою частиною успіху європейської зовнішньої і безпекової політики» [148].

У сучасних мовах у європейському просторі виникає потреба створення нової стратегії безпеки, що обумовлено глобалізаційними процесами та оновленням переліку новітніх загроз ЄСБ, який доповнюється загрозами енергетичній безпеці Європи, піратством, кібертероризм тощо.

В Європі усвідомлюється необхідність налагодження ефективної системи обміну інформацією між країнами для успішної боротьби із глобальними загрозами, зокрема тероризмом. Це стає передумовою для розвитку системи прийняття рішень і керування спільними операціями. Процеси скасування кордонів і впровадження євро, з одного боку, та координація дій правоохоронних та розвідувальних органів, з іншого, можуть взаємно підтримувати і посилювати один одного.

Особливу увагу слід звернути на роль Спільної політики безпеки та оборони з військовим компонентом і намірами розширення участі в регулюванні конфліктів, включаючи зовнішні регіони, такі як Близький Схід. Важливо відзначити, що ця політика розглядається як доповнення до НАТО, і тому роль ЄС формується як поєднання «м'якої» і «жорсткої» потуги (soft and hard power).

28 червня 2016 р. Верховний представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки представила Глобальну стратегію Європейського Союзу

щодо зовнішньої політики і політики безпеки «Спільне бачення, єдиний підхід: сильна Європа». Так, у Стратегії «зазначається про недостатність однієї «м'якої» сили, необхідно підвищувати ефективність ЄС у сфері безпеки і оборони. Цей документ не передбачав створення колективної оборони ЄС, а мав на меті мобілізацію всіх можливостей, які закладені в установчих договорах ЄС (положення про взаємну підтримку і солідарність), заради ефективного співробітництва в оборонній сфері» [79]. Основними безпековими пріоритетами було визначено: оборону, боротьбу з тероризмом, кібербезпеку, енергетику та стратегічні комунікації. Наступним заходом щодо реалізації положень Глобальної стратегії став План дій у сфері європейської оборони (30 листопада 2016 р.), який передбачав «конкретні дії, покликані сприяти раїнам-членам в активізації досліджень і більш ефективному витрачанні коштів на спільну оборону, більш тісне співробітництво в оборонній сфері через: започаткування Європейського оборонного фонду, стимулювання інвестицій у ланцюзі оборонних поставок, зміцнення внутрішнього оборонного ринку» [118].

Важливим елементом нової європейської оборонної стратегії стало «зміцнення співробітництва Європейського Союзу з НАТО. Консультації між ЄС і НАТО завершилися ухваленням Декларації ЄС–НАТО про європейську політику безпеки і оборони (1999 р.), яка затвердила стратегічне партнерство між цими організаціями, та ухваленням документа «Берлін-плюс» (2002 р.)» [3].

В умовах занепокоєння групи політичних аналітиків необхідністю більш кооперативного підходу до безпеки та нездатністю країн ефективно використовувати наявні організації кооперативної безпеки, такі як ОБСЄ, для вирішення конфліктів і спільної роботи над питаннями, що становлять загальний інтерес у 2019 р. було запроваджено Ініціативу за співпрацю заради безпеки (далі CSI).

Створення ініціативи передбачало надання поштовху діяльності ОБСЄ в ювілейному 2020 році, створення нових ідей та привнесення відчуття

терміновості в багатосторонні формати загальноєвропейської безпеки, що сповнені ворожості й безвиході.

Ініціатива CSI вказала на слабкі місця країн і міжнародних систем, які необхідно усунути, щоб подолати цю кризу та покращити ситуацію. Також протягом періоду дії цієї Ініціативи (2019–2020 рр.) ситуація з безпекою в Європі, і без того погана, погіршилась унаслідок війни між Вірменією та Азербайджаном, політичної напруженості в Білорусі та організаційної кризи в ОБСЄ.

Проте, на нашу думку, основною трудностю є не зміст основних законодавчих актів Європейського Союзу (ЄС) та Європейської служби зовнішньої дії (ЄСЗД), а механізми їх впровадження, зокрема, на інституціональному рівні. До 1999 року, крім національних інститутів країн-членів (міністерств оборони, закордонних справ і т. д.), існувало щонайменше дев'ять європейських структур, що відповідали за зовнішню політику та політику безпеки. На найвищому рівні важливим органом була Європейська Рада, яка збиралася кожні півроку на рівні глав держав і урядів, мала право на остаточне рішення та політичну відповідальність за питання, пов'язані з зовнішньою політикою та політикою безпеки.

Нижче розташована Рада з питань загальних справ (General Affairs Council – GAC), яка збирається щомісяця і включає міністрів закордонних справ. Фактично це ключовий орган, призначений для ухвалення рішень, пов'язаних з Європейською політикою безпеки та оборони (ЄПБО).

Проте на зламі століть, у зв'язку із створенням ЄПБО, динаміка Ради зазнала певних змін. У 2003 році Раду перейменовано на Комітет із загальних справ та зовнішніх відносин (General Affairs and External Relations Committee – GAERC), розділений на дві секції, зокрема, перша займається переважно внутрішніми питаннями, а друга – зовнішніми відносинами.

Зазвичай засідання GAC/GAERC готувалися Комітетом постійних представників (Committee of Permanent Representatives – COREPER), де формально посли держав-членів Європейського Союзу працюють, попередньо

готували засідання Ради з питань загальних справ (General Affairs Council – GAC) чи Комітету із загальних справ та зовнішніх відносин (General Affairs and External Relations Committee – GAERC). Засідання COREPER проводяться щотижня в Брюсселі і традиційно впливають на процес формування політики ЄС.

Четвертою за значущістю структурою був Політичний комітет (Political Committee), представлений політичними директорами з міністерств закордонних справ. До 2000 року цей комітет збирався щомісяця, але більшість питань з безпеки і оборони було передано новому органу, створеному після Сант-Мало: Політичному і безпековому комітету (Political and Security Committee).

П'ятою за важливістю структурою є Рада Секретаріату, яка розпочала свою роботу ще з часів Єдиного європейського акта 1985 року і налічує близько 2500 офіційних осіб. До 1999 року її діяльність в основному фокусувалася на юридичних аспектах зовнішньої політики та політики безпеки.

Шостий інститут – це Високий представник із загальної зовнішньої політики і політики безпеки, функціональне призначення якого полягає у представленні ЄС на міжнародній арені і допомагає у досяганні консенсусу в політиці всередині Ради.

Сьомим інститутом є ротаційне головування країни в ЄС, яке змінюється кожні 6 місяців. Це накладає на лідера відповідальність щодо ініціювання політики, підготовки певних висновків на кінцеве засідання Європейської Ради.

Крім цього, значна відповідальність за реалізацію ЗЗППБ покладається на Європейську Комісію, яка робить це через Генеральний директорат із зовнішніх відносин і Комісара у справах зовнішніх відносин.

Необхідно також відзначити роль Європейського Парламенту, погляди якого відповідно до ст. 21 Договору «беруться до уваги при виробленні політики безпеки і оборони, але, як жаліються парламентарі, їм часто бракує необхідної інформації» [113, с. 127–130].

В. Мандрагеля зазначає, що «після 2004 року до європейського сектора безпеки було додано три структури:

- політичний і безпековий комітет (Political and Security Committee – COPS), який був утворений відповідно до статті 25 Ніщцького договору і покликаний здійснювати моніторинг міжнародної ситуації в контексті загальної зовнішньої політики і політики безпеки та розробляти плани реалізації політики для Ради;
- воєнний комітет Європейського Союзу (European Union Military Committee – EUMC) є вищою воєнною структурою Ради, до якої входять голови оборонних штабів, а його головною функцією є надання поради Європейській раді через COPS стосовно питань, пов'язаних з військовим виміром, і рекомендації стосовно дій, які затверджуються одностайно всіма членами організації. На воєнний комітет ЄС покладається завдання оцінки стратегічних воєнних альтернатив, контроль за виконанням оперативних планів та їх моніторинг, несе відповідальність за надання рекомендацій щодо завершення операцій;
- воєнний штаб Європейського Союзу (European Union Military Staff – EUMS), забезпечує військову експертизу для проведення операцій. Штаб працює під орудою ЄС (через COPS), він прямо підпорядкований EUMC» [31].

Таким чином, аналіз особливості формування європейської регіональної безпеки свідчить, що проблема створення системи європейської безпеки і оборони в сучасному розумінні виникла невдовзі після завершення Другої світової війни, коли країни Заходу відчували загрозу радянської експансії на Східній Європі. В європейській безпеці характерним є наявність «точки перегину», коли старі правила та інституції втрачають силу, а нових ще не створено. В цьому немає нічого нового. Періоди кардинальних змін породжують потрясіння. Новим етапом розвитку Спільної політики безпеки та оборони ЄС та співробітництво між країнами ЄС саме в безпековій сфері розпочався із агресією Російської Федерації проти України.

2.2. Європейська регіональна безпека в сучасних умовах: співпраця та виклики

Інтеграція в оборонній сфері для країн Європейського Союзу (ЄС) не просто є одним із можливих напрямків поглиблення процесу, але й розглядається як стратегічна та економічна необхідність. Зростання конфліктів на кордонах ЄС, інтенсивність військових навчань в Європі, терористичні загрози і кібертероризм, а також гібридні війни, що спричиняють зростаючу розмитість між зовнішніми та внутрішніми загрозами, роблять Європейський Союз та його держави-члени більш уразливими.

У межах даного підрозділу увага приділена дослідженню внеску провідних акторів ЄС та співпраці ЄС із НАТО у забезпеченні європейської регіональної безпеки. Значної уваги також потребує дослідження загроз європейській регіональній безпеці та шляхам їх подолання.

Як показав розвиток системи міжнародних відносин в Європі на рубежі ХХ–ХХІ ст., «західні держави у постбіполярний період зробили два основних стратегічних прорахунки. По-перше, з часу створення ЄС було загальмовано розвиток його оборонних ресурсів, які формально передбачені в установчих договорах. Об'єднання залишилося у традиційному стані стратегічної військово-політичної і військово-технологічної залежності від НАТО і США. Для порівняння, у 2012 році військові видатки США склали 682 млрд. дол., а 26 держав-членів ЄС (окрім Данії) – 189,6 млрд. дол.» [156]. Одержавши обмежені можливості у сфері стратегічних засобів прямого військового впливу, Європейський Союз, в межах Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО), був законсервований у ролі вторинної організації поряд із НАТО. Йому доручено аморфні та обмежені завдання, такі як попередження конфліктів, забезпечення поліцейського регулювання на територіях після конфлікту та надання гуманітарної допомоги. У той же час НАТО зберігає свою роль у вирішенні військових конфліктів як ударної сили.

На думку С. Лейна «сили ЄС фактично позбавили власного оперативного штабу управління, включивши Центр оперативного планування операцій ЄС в структуру Штабу Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі. Держави ЄС, в силу національно-державного егоїзму, недостатньої кількості матеріальних можливостей і протилежних міжнародних інтересів не можуть сформувати міжнародний центр сили в рамках структур об'єднання для його ж оперативного захисту. ЄС у своїх діях залежний від політичної волі і ресурсів держав «великої трійки» (Великої Британії, Франції, Німеччини), на долю яких припадає понад 60% військових витрат об'єднання» [142].

Фактично Європа залишилася під впливом військового протекторату США, а це, частково, спричинене унілатералістською політикою адміністрації Дж. Буша-молодшого. Ця політика, характеризуючись односторонніми діями на міжнародній арені, порушувала міжнародний нормативний порядок і підірвала авторитет США, спричинивши конфлікт з деякими членами НАТО і ЄС. Це також визначило стратегічні розбіжності між ними та новими державами-членами з Центрально-Східної Європи.

Військові операції США в Іраку в коаліції з європейськими союзниками, особливо з Великою Британією, викликали реакцію інших впливових міжнародних сил, зокрема Росії, в їхніх геополітичних інтересах.

Щодо другого аспекту, західні союзники по НАТО знехтували важливими геополітичними просторами Східної Європи, зокрема державами колишнього СРСР. Країни, розташовані між Росією та ЄС, такі як Україна, стали благополучними буферними зонами з перспективами демократичного розвитку. США та Західна Європа, фактично, віддали Росії контроль над традиційними геополітичними зонами впливу (за винятком країн Балтії) за умови впровадження ринкової економіки, демократизації суспільства та форми держави.

У першому десятилітті XXI століття в системі міжнародних відносин відбулися зміни, пов'язані з кризою американської гегемонії у світовій політиці і формуванням багатопольярної системи міжнародних відносин в умовах

посилення регіональних центрів сили з глобальними амбіціями (ЄС, Китай, Росія). Виокремимо ряд факторів, які сприяли посиленню позицій Росії на міжнародній арені: «зміна правлячої верхівки та прихід до влади представників із колишніх працівників системи КДБ СРСР та інших силових органів, яка взяла курс на централізацію і встановлення авторитарної системи управління державою; створення системи одержавленого капіталізму з тотальним контролем держави за великим бізнесом (наприклад, такі компанії, як «Газпром», «Роснефть» стали невід’ємним сегментом не лише зовнішньої торгівлі країни, але й реалізації геополітичних амбіцій правлячої еліти); наповнення бюджету нафтодоларами в умовах сприятливих трендів на світовому ринку енергоресурсів створило можливості для мілітаризації економіки при загальному низькому рівні життя населення, що стало частиною міфу про міць держави. «У 2012 році за військовими видатками РФ вийшла на третє місце в світі після США і Китаю (Perlo-Freeman Sam). Якщо порівнювати, то за 2004–2013 р.р. держави ЄС скоротили видатки на оборону на 6,5%, у той час як російські військові видатки подвоїлися» [166].

Процес розробки консолідованої політики держав та інституцій євроатлантичної спільноти ускладняється неоднорідністю позицій її суб’єктів. Мартінов А.Ю. зазначає, що «політичні еліти провідних держав ЄС, насамперед Франції і Німеччини, розглядалися прихильниками багатопольярної системи міжнародних відносин, через проросійську політику реалізують приховану мету збалансувати надмірний вплив США на європейські справи. Зокрема, франко-німецький тандем ветовав американо-британські ініціативи про прийняття Плану дій щодо членства в НАТО Грузії та України на саміті Альянсу в Бухаресті у квітні 2008 року. Як наслідок – реалізація спланованої військової інтервенції російських військ до Грузії у серпні 2008 року. Західні союзники так і не виробили спільного політичного курсу щодо Росії» [32, с. 138].

Непоправним ударом для системи європейської безпеки можна вважати вихід Великої Британії з ЄС. Внаслідок ізоляційної політики Європи та

ослаблення позицій Великої Британії в Європейському Союзі спостерігається зниження привабливості та надійності країни в очах американського політичного співтовариства, яке раніше активно підтримувало британські уряди. У попередні періоди США проявляли зацікавленість у контролі та стримуванні європейських союзників, щоб уникнути їх надмірного зміцнення та здобуття незалежності, що успішно забезпечувала Велика Британія. Однак у сучасних умовах пріоритети США зазнали змін, зокрема у напрямку збільшення відповідальності європейських країн за власну безпеку. Це вимагає глибшої інтеграції в Європі, яка стає ключовою для забезпечення безпеки в регіоні.

Так, у березні-жовтні 2011 року під час військової операції в Лівії. США особливо турбують комплексне скорочення військового бюджету Великої Британії. Відхід Лондона по суті в ізоляцію внаслідок можливого виходу з ЄС позбавить Вашингтон зручного інструмента впливу в Європі. Як заявив Б. Обама, Америка як ніколи зацікавлена в «сильній Британії у сильному Європейському Союзі» [132].

Також щодо ролі Великої Британії в системі європейської безпеки, то можна зазначити, що особливості її підходу до проблеми формування європейської системи безпеки характеризувалися «пошуком свого місця в новій системі безпеки і набуття стійкого статусу в новому світі» [19; 24].

Аналіз концепцій стратегії національної безпеки Великобританії висвітлює сутність і спрямованість її зовнішньої та внутрішньої політики у контексті збереження та зміцнення домінуючих позицій на світовій арені. Ця держава визначалася повною відповідністю до безпекової доктрини США, а також націленістю на збереження своєї влади як на євроатлантичному просторі, так і поза його межами. З часом британські інтереси, до певної міри, знайшли відображення в політиці безпеки та оборони Європейського союзу [77].

Глобальна фінансово-економічна криза «змусила Європейський Союз приділити особливу увагу здійсненню багатосторонніх проєктів, які передбачають об'єднання і спільне використання військового та військово-

технічного потенціалів держав-членів ЄС. Вирішенню даного завдання був присвячений неформальний Гентський саміт міністрів оборони держав-членів ЄС (вересень 2010 р.), за підсумками роботи якого Німеччина і Швеція розробили «Гентські ініціативи», в якому визначили цілі, завдання, механізми, сфери та критерії взаємодії між державами-членами ЄС в оборонній сфері» [119].

Удосконалення європейського військового потенціалу в інтересах розвитку можливостей, необхідних для ефективної участі у врегулюванні міжнародних конфліктів і криз обумовило створення єдиної європейської технологічної та промислової бази, а також сприяє формуванню європейського ринку озброєння та військової техніки. Основа військово-економічного потенціалу Європейського Союзу зосереджена в Німеччині, Франції, Великобританії та Італії, які володіють значними виробничими потужностями, передовими технологіями і висококваліфікованим кадрами. Нерідко об'єднана Європа віддає перевагу виробникам військової техніки і озброєнь саме з цих країн, тим самим намагаючись зберегти хоча б частковий суверенітет в забезпеченні своїх армій.

Європейськими оборонними компаніями здійснюється низка спільних оборонних програм, а міждержавна інтеграція за рахунок об'єднання внутрішніх ринків військового виробництва сприяє зростанню серійності, підняттю ефективності і рентабельності виробництва, поліпшенню тактико-технічних та експлуатаційних характеристик озброєння і військової техніки, забезпеченню впровадження передових технологій, а це, як результат сприяє підвищенню конкурентоспроможності озброєння і військової техніки. Крім цього, така співпраця дозволяє певною мірою обмежити експансію американських військових корпорацій.

Оскільки європейська інтеграція в оборонній сфері завжди була залежною від завдань і цілей євроатлантичної інтеграції, взаємодія між Європейським Союзом і НАТО в оборонній сфері залишається принципово важливою на сучасному етапі.

Фундаментальні принципи військово-політичного співробітництва міждержавних об'єднань були закріплені в Декларації НАТО – ЄС про європейську політику в галузі безпеки і оборони (2002 р.), де основними принципами стратегічного партнерства Альянсу і ЄС визначалися: «взаємне зміцнення діяльності з врегулювання кризових ситуацій обох організацій; ефективні взаємні консультації, діалог, співпраця та прозорість; неподільність безпеки, спільні консультації, рівність і право на самостійність в ухваленні рішень; дотримання інтересів держав-членів Європейського Союзу та НАТО; дотримання принципів Статуту ООН» [116].

Метою співробітництва було визначено «побудову загальної системи євроатлантичної безпеки на основі досягнення єдиного розуміння загроз і прийняття узгоджених заходів з протидії їм, а також взаємодоповнюючий розвиток військових можливостей обох об'єднань. Конкретні напрямки співробітництва отримали свою конкретизацію в домовленостях «Берлін плюс» (2003), які регламентують порядок доступу Європейського Союзу до ресурсів НАТО і визначають умови їхньої спільної або самостійної діяльності при врегулюванні криз» [86].

У документі визначається, що «посилення стратегічного партнерства НАТО з ЄС відповідно до принципів відкритості та взаємодоповнюваності, а також розширення взаємодії об'єднань по всьому спектру кризового врегулювання, активізація політичних консультацій з метою обміну оцінками та вироблення узгоджених рішень було передбачено в Стратегічній концепції НАТО 2010 року» [81].

Головою Європейської комісії Ж. К. Юнкером у листопаді 2016 р було запропоновано принципово новий підхід щодо організації європейської оборони. На його думку, «США в довгостроковій перспективі відмовляться від забезпечення безпеки Європи, що повинно спонукати європейців до пошуку нової моделі європейського оборонного союзу аж до створення європейської армії. Хоча це справа майбутнього і багато європейців поки що не усвідомлюють потребу в цьому кроці, але ця перспектива неминуча» [20].

Встановлення багатовекторного світу ознаменувалося багатьма цікавими тенденціями: активні спроби провідних держав прискорити процес адаптування своїх зовнішньо-політичних векторів до складних, нестабільних обставин сучасності, що зумовлює потребу суттєвого коригування усталених концепцій забезпечення європейської безпеки. Так, в європейському контексті спостерігається трансформування зовнішньої політики Франції, Польщі та Німеччини, зокрема. Динамічні геополітичні перетворення на території ЄС переконливо демонструють вагомість польського, французького та німецького факторів у визначенні майбутньої системи європейської безпеки [130].

Так, у другій половині ХХ століття Франція виступила ініціатором розвитку військових можливостей європейських країн і одночасно запропонувала власні моделі інститутів континентальної безпеки (концепція європейської конфедерації Франсуа Міттерана). Керівництво держави було орієнтовано на здійснення політики великої держави, для чого мала достатньо важелів впливу як в рамках міжнародних інститутів, так і за рахунок наявності власних ресурсних складових національної могутності. Проте, як зазначає О.О. Мітрофанова, «вона була неспроможна провадити глобальну світову політику, через те зосередила зусилля на пропаганді ідеї створення Європи як могутнього центру майбутнього багатовекторного світу з розрахунком посісти в ньому належне місце» [36].

Однак «Франція зіткнулася з низкою проблем, пов'язаних загалом з процесом інтеграції, розбудовою військових складових ЄС, ставленням до питання розширення НАТО та Євросоюзу і т. ін. Обрана тактика розв'язання їх, базувалася на пріоритетах «особливої позиції», засвідчувала потребу постійного коригування її відповідно до змінюваних обставин та врахування національних інтересів інших учасників процесу» [35].

Тому на думку французького президента Е. Макрона: «Нам потрібно приймати нові ініціативи, будувати нові союзи. Франція хоче, щоб Європа захищалася, особливо, коли посилився екстремізм і прокинувся націоналізм» [30].

В безпековій доктрині Франції, основи якої викладені в «Білій книзі оборони» Франції визначалась також й роль України у справі європейської стабільності і безпеки. Франція активно співпрацює з Україною у військовій сфері з метою допомоги українській армії у реструктуризації та адаптації до натовських структур. Ця співпраця реалізується через українсько-французьку комісію в галузі озброєння та військової техніки, обміни військовими делегаціями та консультації на різних рівнях.

Згідно з зовнішньополітичною стратегією Франції у формуванні європейської безпеки та оборони можна виділити дві альтернативи: європоцентризм та атлантизм. Франція обмежується цими альтернативами, при цьому виступає як регіональний лідер.

У 2008 році Франція вносила важливі ініціативи в області європейської безпеки. Наприклад, вона пропонувала "постійну структурну кооперацію" для країн "великої шістки" ЄС, щоб зміцнити співпрацю в галузі оборони. Це передбачало створення "спільних сил" з чисельністю 60 тис. осіб, в якій кожна країна мала виділити контингент чисельністю 10 тис. військовослужбовців, що визначало перший крок у створенні спільної армії ЄС.

Значну роль в процесі формування Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС відіграє Німеччина, особливістю зовнішньо-політичної стратегії якої є використання несилових засобів для досягнення політичних цілей та завдань. Це «передбачало активну багатосторонню та двосторонню співпрацю, орієнтацію в міжнародних відносинах на спільні інтереси та цінності. Європейська політика залишалась традиційно головним напрямом німецької дипломатії, незважаючи на швидкі зміни міжнародного середовища, появу нових викликів» [21].

Аналіз нормативних джерел безпекової концепції Німеччини вказує на існування цілісної програми для послідовної реалізації політики безпеки. Керівництво країни передбачало перетворення Бундесверу в армію, яка служитиме надійним механізмом захисту безпеки. Збройні сили розглядалися як універсальний інструмент державної політики, спрямований на гарантоване

забезпечення безпеки та протидію будь-яким загрозам на національному та міжнародному рівнях. Під час канцлерства А. Меркель розпочався процес поступової трансформації зовнішньої політики Німеччини у відповідь на завдання європейської безпеки: «було визначено значення «Веймарського трикутника» з точки зору розвитку східного вектору зовнішньої політики Німеччини, що полягає у подальшому розширенні ЄС на Схід та формуванню єдиної європейської системи безпеки» [51].

Одним з визначальних чинників становлення сучасної неосистеми європейської безпеки постало французько-німецьке співробітництво. Але відносини між державами «не були схожі на будь-які інші міжнародні відносини, оскільки ґрунтуються на дивергентних національних підходах, утім, парадоксально переходять у інтенсивну й продуктивну форму міжнародної співпраці» [14, с. 43-47].

Від початку співробітництво передбачало, що корпус буде складатися з французьких та німецьких частин, проте невдовзі до нього приєдналися бельгійські, а згодом – люксембурзькі та іспанські підрозділи. Таким чином, єврокорпус став своєрідним інструментом спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС.

Можна погодитися із А. Тюшко, що «поступ у розвитку Європейської політики безпеки та оборони можливий завжди, коли Німеччина та Франція будуть приходити до згоди щодо принципових проблем Європейської політики безпеки та оборони» [66, с. 67].

Однією з ключових умов сучасної безпекової політики Італії є визнанням Римом, що оборонні ініціативи Євросоюзу, які були висунуті на самітах у Кельні й Гельсінкі наприкінці ХХ століття, не лише спрямовані на співробітництво з Альянсом, але і можуть ефективно функціонувати лише в рамках Організації. Італійці активно працюють над тим, щоб розвіяти побоювання, пов'язані з можливим негативним впливом європейської військової активності на трансатлантичну солідарність. Позиція Риму, спрямована на підтримку американських інтересів, проявилася під час іракської

кризи через ініціативи, спрямовані на розвиток співпраці в європейському напрямку.

Італійці запропонували створення посади міністра закордонних справ ЄС, яка об'єднала б функції комісара з зовнішніх справ та високого представника ОВПБ. Ще одна ідея полягає в утворенні «зони єврооборони», яка передбачає визнання територій країн ЄС як єдиного військового простору з зобов'язанням колективної оборони згідно зі статтею 5 Статутів Альянсу та Західноєвропейського Союзу. Ще однією італійською пропозицією є розробка чіткого механізму взаємодії між національними парламентами країн ЄС і Європарламентом. Ці особливості визначають Концепцію національної безпеки Італії на поточному етапі.

Що стосується Польщі, то у галузі національної безпеки вона позиціонує себе демократичною суверенною державою. Але водночас країна прагне сприяти збереженню загальних цінностей і розвитку механізмів співробітництва в рамках Євросоюзу, Північноатлантичного альянсу і міжнародної безпеки [23].

Ефективна співпраця держав щодо формування та забезпечення європейської регіональної безпеки обумовлюється наявністю низки загроз перед європейською спільнотою. Наразі набір спільних загроз, які об'єднують європейські держави не включає хіба що класичну, військову складову, але в умовах вторгнення РФ на територію України у 2022 році і її поставив, як можливу.

Сек'юритизація деяких сфер досягає настільки значних масштабів, що спільні дії стають реальністю там, де до того виключна компетенція держав вважалася беззаперечною. Здатність реагувати на загрози саме в цих сферах і є індикатором того, чи відбувається європейська регіональна безпека як повноцінний комплекс.

Одним з викликів, актуальних вже декілька років поспіль є економічна і фінансова криза. Економічна безпека є засадничим базисом функціонування європейської безпекової моделі, тож, втративши позиції тут, Європа разом з

тим втратить свій «потенціал привабливості» для нових членів і продемонструє неспроможність інтеграційних інституцій керувати головними процесами системи. У політичній сфері продовжу існувати проблема суверенітету держави і співвідношення цього суверенітету з повноваженнями наднаціональних органів.

Сек'юритизація в цьому контексті ставить дане питання в безпекову площину, тобто його вирішення визначає напрямок руху і вектор розвитку регіональної безпеки в цілому. Хоча питання суверенітету існує з того часу як у рамках об'єднання існує наднаціональна складова, воно не є вирішеним і час від часу в значній мірі позначається на функціонуванні регіональної безпеки. Прикладом цього можна вважати провал Євроконституції 2004 року [129].

Однією з характерних рис європейської регіональної безпеки є перманентні конфлікти внутрішньодержавного, як правило, етнічного характеру, які залишаються у сфері компетенції окремих держав (Північна Ірландія, баски в Іспанії, Корсика й більш спокійний Південний Тіроль). Такі конфлікти, у випадку їхнього переходу на регіональний рівень і задіяння інтеграційних механізмів у їхньому вирішенні активно, загрожують дестабілізацією регіональної безпеки, а позитивний ефект від втручання при цьому був би мінімальним. Тут прослідковується конструктивістський підхід європейців до класичних безпекових питань, а саме принцип того, що не будь-який конфлікт в середині держави-учасниці об'єднання є таким, що може відчутно негативно відобразитися на регіональну безпеку в цілому.

Східне розширення призвело до розширення сек'юритизації в європейському регіоні, охоплюючи нові сфери, зокрема міграційну. Поява мігрантів стала новою загрозою для держав-членів, яка вплинула на економічну безпеку, питання ідентичності та класичну безпеку з 1990-х років. Це викликало необхідність комплексного вирішення проблеми, залучаючи наднаціональні інтеграційні інституції. Проблему імміграції та європейської регіональної безпеки пов'язують з глобалізацією. Сек'юритизація цього процесу

відбувається паралельно з іншими явищами, що належать до категорії явищ з двосторонніми ефектами і сприйняттям.

З одного боку, глобалізація сприяла інтенсивному розвитку інтеграційного об'єднання в Європі. Однак, з іншого боку, глобалізацію тепер розглядають як причину та каталізатор негативних впливів на регіональну безпеку, особливо коли регіоналізація отримала унікальний прогрес. Ця тенденція спостерігається і в дискурсі щодо імміграції, яку розглядають як проблему та причину ряду дестабілізуючих процесів, а також результат того ж глобалізаційного процесу.

Міжнародна міграція є однією з важливих тенденцій світового розвитку. Свобода пересування розглядається як одне з основних прав людини і, зокрема, закріплена у статті 13 Загальної декларації прав людини. Таким чином, стверджується, що «кожен має право на свободу пересування та проживання в межах кожної держави» [172, с. 6]. Крім того, Договір про функціонування Європейського Союзу має спеціальний розділ IV «Вільне пересування людей, послуг та капіталу», що «гарантує вільне пересування в межах ЄС [103, с. 2]. Одночасно Директива 2004/38 / Єс Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 р. визначає право громадян Союзу та членів їхніх сімей вільно пересуватися та проживати на території держав-членів ЄС [110, с. 2]. Що стосується перспективи ОБСЄ, Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини (БДПІЛ) сприяє розробці та впровадженню правової та нормативної бази, яка регламентує право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання» [124, с. 1].

У 2015 році значний приріст міграції до Європейського Союзу з регіонів Близького Сходу та Африки викликав міграційну кризу в межах самого Союзу. Ця проблема є актуальною для подальшого аналізу, оцінки сучасних соціальних та політичних викликів, які ставляться перед Європейським Союзом, а також впливу на розвиток європейської регіональної безпеки, перспективи європейської інтеграції та розробки нових підходів до вирішення міграційної кризи.

Згідно з результатами досліджень Сідеса та Ситріна, ще «на початку ХХІ ст. громадяни ЄС не дуже підтримували прибуття нових іммігрантів. Аналіз респондентів у двадцяти країнах, відібраних в рамках Європейського соціального опитування 2002–2003 років, демонструє, що громадяни ЄС не підтримують високий рівень імміграції та, як правило, завищують фактичну кількість іммігрантів, які проживають у їхній країні» [163, с. 477].

Дж. Хемпшир зазначив, що у «2015 року Європейський Союз зіштовхнувся з безпрецедентним напливом біженців з Близького Сходу, які рятувалися від тривалого збройного конфлікту. Відбулося величезне збільшення кількості мігрантів, які шукають притулку в Європі» [131, с. 8]. Хемпшир Дж. вивчає розвиток гуманітарної та політичної кризи в Європейському Союзі та оцінює шанси на довгострокове розв'язання конфлікту [163, с. 477]. Буонанно зазначає, що «президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей припустив, що вже у 2013 та 2014 роках були ознаки проблеми міграції до ЄС, але криза «каюко» (африканських мігрантів до Канарських островів) демонструє, що попереджувальні сигнали помічалися ще раніше» [111, с. 85]. Криза «каюко», «масовий міграційний потік із Західної Африки на Канарські острови між 2006 і 2009 роками, показала, що міграція вже зростала на той час, а також надала приклад для Європейського Союзу та його держав-членів, як реагувати на подібні кризи. Нерівномірність впливу кризи у країнах-членах ЄС зберігається, і південна Європа зазнає найбільшого тиску» [111, с. 85].

Слід зазначити, що з початку 2015 року інституції Європейського Союзу активно вживали заходів з метою ефективного реагування на міграційну кризу, посилення регіональної безпеки та контролю за кордонами. Як результат, «нелегальна міграція до ЄС скоротилася більш ніж на 90. ЄС та його держави-члени активізують зусилля щодо формування ефективної гуманітарної та безпекової європейської міграційної політики, і Європейська Рада відіграє важливу роль у цих зусиллях шляхом встановлення стратегічних пріоритетів. Виходячи з цих пріоритетів, Рада ЄС встановлює напрямки дії та надає мандати

на переговори з третіми країнами, отже, протягом останніх декількох років Рада ЄС та Європейська рада змогли врегулювати міграційний тиск» [115, с. 2].

Згідно із інформацією Justice and Fundamental Rights Європейський Союз «докладає подальших зусиль для зміцнення між-галузевої співпраці між різними політичними та безпековими відомствами, відповідальними за подолання міграційної кризи. Співпраця між правоохоронними органами, агенціями з управління кордонами, цивільним захистом та врегулювання надзвичайних ситуацій включає вжиття заходів проти організованої злочинності та допомогу національним силам поліції через поліцейську службу Європейського Союзу (EUROPOL)» [136].

Країни ЄС також працюють над розробкою послідовної імміграційної політики ЄС, яка регламентує можливості легальної імміграції, одночасно вирішуючи проблеми нелегальної імміграції. Продовжується робота щодо поліпшення безпеки за рахунок кращого контролю на зовнішніх кордонах, водночас полегшуючи це питання.

Що стосується європейського регіонального аспекту безпеки, «масовий наплив мігрантів та біженців змінив політику ідентичності, оскільки євроскептичні популістські партії наголошували на Шенгенській кризі з точки зору кордонів, обстоюючи ідею «фортеці Європи». На противагу більш інклюзивному дискурсу, домінування ізоляціоністських позицій у політиці ЄС погіршило стан розвитку загальноєвропейських цінностей під час Шенгенської кризи» [93, с. 83].

Можна погодитися із А. Міссіролі, що «у контексті проблем пов'язаних з глобалізацією європейська регіональна безпека стикається з тими ж процесами, що актуальні для всієї світової безпекової системи: тероризм, міжнародна організована злочинність, наркотрафік та наркоторгівля» [147].

У нейтралізації вищезазначених загроз європейська регіональна системи, звісно, спирається на НАТО, як на механізм забезпечення власної безпеки в класичному розумінні, а також механізм боротьби з новими загрозами.

Теракти в європейських країнах, наприклад, у Лондоні у 2005 році, відзначають неефективність НАТО в забезпеченні безпеки європейцям. Таким чином, існує можливість, що європейська регіональна система може розвивати власні засоби для їх нейтралізації.

Серед загроз для європейського простору також виступають проблеми охорони навколишнього середовища, які стають гострими для всесвітнього співтовариства і поетапно сек'юритизуються у зв'язку із погіршенням ситуації в цій сфері. Ці питання стають важливою складовою спільних політик для європейської регіональної безпеки. Ураховуючи невеликий географічний розмір самого європейського простору, багато з проблем становлять загрозу для декількох або всіх держав у європейській регіональній безпеці одночасно. Зокрема, проблеми навколишнього середовища стають каталізатором формування прогресивної наднаціональної складової в системі європейської регіональної безпеки, що відрізняється від інших регіональних систем безпеки у світі. Центром цієї регіональної безпеки виступають наднаціональні структури з представництвом всіх держав, які входять до складу цієї регіональної безпеки.

Підхід до вирішення конфліктів, наприклад, як внутрішньодержавного, так і регіонального характеру в Європі відрізняється від підходу американського. «Тут свою роль відіграє дивелопменталістський підхід, що визначає основними причинами загроз вищезгаданого характеру недостатні ресурси і проблеми у сфері сталого розвитку. Таким чином та ліберальна модель і ті цінності, на яких будується саме європейське суспільство транслуються в якості загальнокорисних, таких, що можуть сформувати суспільство, добробуту і вищий ступінь забезпечення безпеки у всіх регіонах, незважаючи на особливості етнічного, географічного, релігійного та іншого характерів» [76].

Серед загроз, які існують для європейської регіональної безпеки можна вважати інституціональні проблеми.

Першою проблемою є «міжвідомча конкуренція, оскільки виконання тих чи інших рішень зіштовхується з війнами за сфери впливу (turf wars), особливо між Комісією та Секретаріатом Ради. Особливо гостро це питання постає у сфері менеджменту цивільними кризами» [154, с. 16.].

Друга проблема полягає в «надзвичайно складних взаєминах між країнами-членами та ЄС. У більшості випадків теоретична література на тему ЄС некоректно розглядає його як державу або подібний до держави орган. Однак навіть у зовні благополучних галузях це, радше, управління без уряду, де відбувається іноді спорадичний поділ влади між окремими державами і Брюсселем» [160, с. 20.].

Третій виклик – інституціональна щільність. ЄПБО зіштовхується з фактом необхідності Євросоюзу конкурувати у сфері безпеки з іншими міжнародними інститутами. Йдеться, насамперед, про НАТО, ОБСЄ, ООН. Це значною мірою різні інститути, з різними підходами і потенційно конфліктними інтересами.

Так, наприклад, «2006 року держави ЄС погодилися на так зване «довгострокове бачення» (Long-Term Vision – LTV) для розвитку можливостей зважаючи на неможливість розв'язати проблеми, що виникають. Особлива увага при цьому зверталася на засоби комунікації та розвідки, високоточну зброю і засоби захисту, розвиток транспорту і технічно-тилового забезпечення» [42].

ЄПБО, відповідно до Лісабонського Договору, перейменована на Спільна безпекову і оборонну політику – СБОП (Common Security and Defence Policy – CSDP). Відповідно до ст. 43, СБОП має стати інтегральною складовою європейської регіональної безпеки. Але виконання миротворчих операцій, посилення міжнародної безпеки, запобігання конфліктам мають формувати загальну оборонну політику ЄС.

Н. Уїтней зазначає, що «для досягнення успіху ЄС необхідно зосередитися на виконанні таких завдань: рішучі, термінові дії на ключових напрямках оборонного сектора; наполегливе об'єднання зусиль і ресурсів;

підвищення ефективності діяльності Європейської оборонної агенції (ЄОА). Перспективною видається і практика спеціалізації ролей (литовські підрозділи очищення води, чеський досвід захисту від ядерної і хімічної зброї тощо)» [178, с. 33-34].

Реальною загрозою європейській безпеці є міжнародний тероризм. «Значні людські жертви, колосальні матеріальні збитки, психологічний шок, випробуваний жителями не тільки Америки, а й більшості країн світу, доводять, що протидія терористичним організаціям має розглядатися як першочергове завдання структур безпеки, у т. ч. європейських. Технічні можливості терористів підвищуються, зокрема у сфері новітніх інформаційних технологій. Широке використання останніх у системах державного управління та життєдіяльності суспільства робить їх особливо уразливими для терактів» [16].

Важливим аспектом у питаннях безпеки є поширення ідеї націоналізму. К. Постельническу вважає, що «розбудові міцної європейської спільноти дедалі більше загрожує зростання націоналістичних партій та лідерів, які виражають сильні антиєвропейські настрої та бажання повернути владу назад до національних держав» [157, с. 1]. Що стосується «безпекового та політичного вимірів, то «криза єврозони та криза біженців є показниками проблем, пов'язаних із переходом ЄС від ринкової інтеграції до інтеграції основних державних повноважень» [126, с. 178].

Оскільки міграційна криза створювала загрозу для внутрішньої та зовнішньої безпеки Європи, варто також проаналізувати тему Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, яка «повинна бути проаналізована в контексті міжнародної системи, що складається з мотивацій, можливостей та зобов'язань великих держав. Безпекова інтеграція у межах НАТО була важливою контекстуальною характеристикою, за допомогою якої європейські лідери переслідували мирний європейський інтеграційний проєкт, проте реальність холодної війни критично вплинула на можливості та бар'єри, які визначили політичні шляхи європейської інтеграції. Ці розбіжності можуть

виникнути внаслідок різних європейських припущень щодо мотивації зовнішньої політики США» [105, с. 1].

Спільна політика безпеки та оборони Європейського Союзу також була проаналізована з точки зору її інтеграційних можливостей. Аналіз Д. Анджелуччі та П. Ізернії свідчить про те, що, «хоча питання Спільної політики безпеки та оборони часто політизуються, і праві партії є найбільш імовірними акторами у цьому контексті, такі кроки можуть дати зворотний результат, оскільки праві виборці з меншою ймовірністю будуть мобілізовані на підтримку Спільної політики безпеки та оборони порівняно з прихильниками лівих партій. Далі автори обговорюють наслідки подібних кроків для концептуалізації політизації безпекової політики та європейської інтеграції» [83, с. 64]. Бабіч зазначає, що «Південно-Східна Європа була хитросплетінням історичних, цивілізаційних, політичних, економічних, соціальних, психологічних факторів, які стільки разів спричиняли політичну нестабільність. Тому досягнення стабільності та безпеки у Південно-Східній Європі вимагає «одночасного здійснення заходів, спрямованих на сприяння економічному та соціальному розвитку, демократизацію внутрішніх систем, побудову громадянського суспільства, встановлення верховенства права, врегулювання суперечок етнічного та територіального характеру мирними засобами» [85, с. 461]. У цьому контексті «Європейський Союз є прихильником Глобального договору про міграцію (GCM), і він прагне досягти успіху в його реалізації» [170, с. 1].

Міграційна криза продемонструвала, що «ЄС повинен ефективно адаптувати свою стратегію безпеки до нових викликів. Міграційна криза служить суворим нагадуванням про те, що, якщо європейці сподіваються повною мірою користуватися економічними перевагами базових свобод ЄС, вони не можуть обійти політичні та безпекові основи, на яких ці свободи були створені» [109, с. 100].

Агресивні дії Російської Федерації на території України, включаючи анексію Криму, призвели до настання нової геополітичної ситуації в регіоні та

на міжнародній арені. Непередбачувана поведінка великої ядерної держави, яка відмовляється діяти відповідно до міжнародного права і вчиняє дії на користь самої себе, створила виклик для світового порядку, сформованого після Другої світової війни.

Міжнародні структури безпеки, такі як НАТО, ЄС, ОБСЄ, виявилися невідповідними до такого розвитку подій. Організації шукають термінові відповіді на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій Росії. Зволікання у реагуванні грає на руку агресорові, дедалі більше погіршуючи стан міжнародного безпекового середовища.

В результаті поточної кризи стали очевидними не тільки інституційна слабкість НАТО, ЄС та ОБСЄ, але й тактичні та стратегічні недоліки в оцінці та розумінні природи постбіполярного середовища безпеки. Ці організації та ключові міжнародні гравці допустили помилки в уявленнях про зменшення ролі «жорстких загроз», особливо на Європейському континенті. Російське вторгнення в Крим і його анексія порушили військовий баланс сил у регіоні та вплинули на зміну конфігурацій, складених після "холодної війни".

Отже, можна відзначити, що змінні процеси безпекового середовища у Європі позначені кількома важливими чинниками. По-перше, це перенесення центру тяжіння джерел безпосередніх загроз за межі Європи і водночас усвідомлення європейської вразливості, досяжності для дії цих загроз. По-друге, спостерігається зростання технологічного розриву між США та іншими країнами світу, зокрема у військово-технічній сфері. Зміни в функціях і ролі НАТО також відбуваються на фоні значущих організаційних трансформацій, спрямованих на протистояння новим загрозам.

Автори роботи «Європейський проект та Україна» вказують, що фінансово-економічна криза 2008 року також вплинула на розкол в контексті домінування національного егоїзму в стратегіях виходу з кризи. В Євросоюзі тривають пошуки нового балансу між загальноєвропейськими та національними інтересами окремих країн-членів, що має вплив на

зовнішньополітичні орієнтири як Євросоюзу в цілому, так і його окремих членів.

Відносини між Євросоюзом і Сполученими Штатами є пріоритетним напрямком зовнішньої політики обох сторін, і їхній характер впливає на розподіл сил усередині Євросоюзу та на Європейському субконтиненті взагалі. Спільна позиція ЄС і США з основних питань глобальної зовнішньої та безпекової політики визначатиме європейську безпекову архітектуру. У цей час російський чинник стає все більш активним у системі цих відносин. Реально європейська безпека формується в контексті трикутника ЄС – США – РФ.

Європа з пересторогою дивиться на виникнення низки нових викликів міжнародній безпеці та стабільності, що мають походження із цього ареалу – міжнародний тероризм, який вже проявив себе в Іспанії, Туреччині, Великобританії, може перекинутися в інші країни, неконтрольована міграція зі Сходу, що ставить питання зміцнення кордонів ЄС, локальні конфлікти, що мають тенденцію до загострення (особливо у Чорноморсько-Близькосхідному ареалі). «Європу непокоїть і недостатній рівень соціально-економічного й демократичного розвитку сусідніх країн, що створює потенціал конфліктності та політичної дестабілізації у більших масштабах» [16].

Цілісна європейська стратегія безпеки "Безпечна Європа в кращому світі" була розроблена та прийнята у 2003 році. Відповідно до цієї стратегії, «основними викликами безпеки в Європі визначалися:

- розвиток технологій балістичних ракет та зброї масового знищення;
- новий тероризм;
- слабкі держави та організована злочинність» [121].

У 2016 р. Стратегія була замінена Глобальною стратегією Європейського Союзу (повна назва – Глобальна стратегія зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу) [127], де питання безпеки розкривалися повною мірою та у прив'язці до зовнішньополітичних цілей з виділенням таких пріоритетів:

1) «Безпека ЄС з акцентом на тероризмі, гібридних загрозах, економічній нестабільності, змінах клімату та енергетичній незахищеності, а також наміром інтенсифікувати зусилля з питань оборони, кіберзахисту, контртероризму, енергетики та стратегічних комунікацій насамперед із НАТО.

2) Стабільність на Сході та Півдні, що передбачає розширення фінансування Європейської політики сусідства у географічних векторах до Центральної Азії та Центральної Африки; розроблення ефективнішої міграційної політики для Європи та її партнерів.

3) Комплексний підхід до врегулювання конфліктів та криз, тобто послідовне використання всіх політик, які є в розпорядженні ЄС на всіх етапах конфліктного циклу з урахуванням локального, національного, регіонального та глобального аспектів, які необхідно вирішити.

4) Коопераційні регіональні порядки, тобто стимулювання добровільних форм регіонального врядування заради кращого керування питаннями безпеки, наслідками економічних вигід глобалізації, а також більш повного вираження власної культури та ідентичності.

5) Глобальне врядування як орієнтир на XXI століття, за якого ЄС буде прагнути до глобального порядку, заснованого на міжнародному праві, що забезпечує права людини, стійкий розвиток та тривалий доступ до глобальних благ. ЄС буде прагнути до сильної ООН, яка є основою багатостороннього порядку, заснованого на нормах, і розроблятиме глобально узгоджені реакції спільно з міжнародними та регіональними організаціями, державами та недержавними суб'єктами» [79].

2.3. Україна в системі європейської регіональної безпеки

Україна, як суб'єкт міжнародного права, самостійно формує свою зовнішню політику та вдосконалює систему безпеки, розв'язуючи складні завдання, обумовлені державними інтересами та геополітичним положенням в Європі. Країна створює систему безпеки, керуючись принципом

правонаступності та враховуючи визнані норми та принципи міжнародного права, а також положення ключових документів універсальних, регіональних і трансрегіональних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, РЄ, НАТО, ЄС, ЦЄІ, ЦЄФТА, ОЧЕС, Вишеградська група та інші. Згідно із Законом України "Про основи національної безпеки України", країна працює над повним вступом до загальноєвропейських та регіональних систем колективної безпеки, намагаючись стати членом Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору. Україна також активно приймає участь у міжнародних миротворчих заходах під егідою ООН та ОБСЄ. Серед пріоритетних завдань у цій сфері належить боротьба з міжнародними організованими злочинними угрупованнями, протидія поширенню ядерної та іншої зброї масового знищення та її засобів доставки тощо.

Перш ніж звернути увагу на місце та роль України у європейській регіональній безпеці в умовах євроінтеграційних процесів доцільно проаналізувати сутність та особливості безпекової складової в Україні. Традиційно Україна будувала власну міжнародну та безпекову політику здебільшого в режимі реагування на виклики, що, по суті, не залишало простору для реалізації масштабних стратегічних планів. Головні зовнішньополітичні завдання у сфері безпеки окреслюються главою держави у Посланні до Верховної Ради України та окреслюються ключові пріоритети: Україна активно працює над європейською та євроатлантичною інтеграцією, углиблюючи відносини з Європейським Союзом і НАТО. Регіональна політика України стає ключовим елементом реалізації євроінтеграційного курсу країни. Країна надає активну підтримку та розвиток регіональних об'єднань і ініціатив, що базуються на європейських цінностях та мають на меті створення мережі організацій для інтеграції регіону до ЄС.

Україна також налагоджує співпрацю з різними регіональними об'єднаннями та ініціативами, такими як ГУАМ, Спільнота демократичного вибору та інші. Крім того, встановлюється співпраця з цими об'єднаннями та ініціативами з багатосторонніми структурами і організаціями, такими як ЦЄІ,

ОЧЕС, Вишеградська четвірка і багато інших, з метою створення мережі організацій, спрямованої на інтеграцію регіону до ЄС.

Крім того, через структури та механізми ООН, Україна активно приймає участь у творенні системи всебічної безпеки. Країна використовує трибуну ООН для координації діяльності безпекових структур регіональних і субрегіональних організацій. Україна підтримує мир і безпеку через діяльність в ООН, яка залишається відповідальною за ці питання в умовах відсутності глобального механізму захисту. Водночас діяльність в ООН забезпечує Україні інформаційну відкритість щодо екологічних, політичних та економічних світових проблем сьогодення.

Аналіз стратегій та пріоритетів світових партнерів України визначає геополітичні та зовнішньополітичні пріоритети держави. Основні з них включають існування України як суверенної та незалежної держави, укріплення фундаментальних цінностей та інституцій, спрямованих на забезпечення добробуту, безпеки та соціокультурного прогресу. Також до пріоритетів відноситься повернення України в європейський цивілізаційний простір, всебічна інтеграція до європейських і євроатлантичних політичних та соціальних структур, а також структур безпеки.

Україна акцентує увагу на зміцненні свого потенціалу стримування, як власного, так і колективного, через участь в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх та багатосторонніх договорів і отримання відповідних гарантій безпеки. Пріоритетом є також інтеграція до Європейського Союзу та Західноєвропейського економічного співтовариства. Співпраця з НАТО і намір приєднатися до цієї організації розглядається як перший крок до політичних структур, що складають структуру європейської безпеки.

Зміцнення стратегічного партнерства з США та розвиток зв'язків з країнами Західної Європи відповідно до національних інтересів та пріоритетів є ключовим аспектом. Також важливим є консолідація особливих відносин з ключовими сусідами, такими як Польща, Туреччина, Грузія, Азербайджан, країни Балтії, Вишеградська група і Середня Азія. Україна також сприяє

формуванню «поясу стабільності» і регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя і Середньої Азії; блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії і домінування; цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій.

Г. Заворітня зазначає, що «політика національної безпеки, яку здійснює Україна з моменту здобуття незалежності, передбачала утворення на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права дієвої системи захисту національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз» [17, с. 26-32.]. З цією метою «Україна як член ООН і ОБСЄ: приєдналася до усіх міжнародно-правових документів з питань міжнародної безпеки системи ООН та ОБСЄ; розвиває євроатлантичне співробітництво в галузі безпеки в рамках Хартії про особливе партнерство Україна – НАТО» [71; 48] та відповідних річних цільових планів, заходів Інтенсифікованого діалогу Україна – НАТО; «підтримує дво- і багатосторонні відносини з державами СНД у питаннях нерозповсюдження зброї масового ураження, контролю за розповсюдженням звичайних озброєнь, боротьби з тероризмом, наркобізнесом тощо; бере активну участь у миротворчій діяльності міжнародних структур безпеки; створила та послідовно розвиває законодавчу базу забезпечення національної і державної безпеки, основу якої становлять чинна Конституція України; утворила й удосконалює систему забезпечення національної безпеки, головними суб'єктами якої є Президент України як глава держави, Верховний головнокомандувач Збройних Сил України та голова РНБОУ, Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів України, Збройні Сили, міністерства та відомства, правоохоронні органи; упроваджує цивільний контроль за діяльністю системи забезпечення національної безпеки на підставі Закону «Про демократичний цивільний контроль; здійснює реформування Збройних Сил України, правоохоронних органів у напрямках приведення їх завдань, структури, штатної чисельності та інших

функціональних параметрів до сучасних вимог та економічних можливостей держави, поступової демілітаризації правоохоронної сфери, розбудови демократичних цивільно-військових відносин у суспільстві» [5].

Новий рівень зовнішньої та безпекової політики, що базується на євроінтеграційних пріоритетах, вимагатиме від України активної участі у формуванні порядку денного регіональних викликів та пошуку відповідей на них спільними зусиллями разом із країнами Чорноморського регіону. Зміна регіонального балансу сил, викликана активізацією чорноморської політики НАТО та ЄС після приєднання Болгарії та Румунії, а також посиленням ролі Туреччини, призвела до нового характеру внутрішніх інтеграційних процесів у Чорноморському регіоні.

Сучасний Чорноморський регіон відзначається політичною та економічною нестабільністю, зростанням деструктивних транснаціональних загроз. Це ускладнює реалізацію інтеграційних проектів та розвиток міжнародної співпраці, особливо в енергетичній та транспортно-комунікаційній сферах.

Під час розроблення спільної стратегії розвитку системи безпеки Чорноморського регіону як інтегрального чинника комплексної системи загальноєвропейської безпеки В. Горбулін зазначає про «необхідність враховувати весь спектр загроз національній безпеці держав регіону, зокрема:

- застосування Росією проти України нового типу агресії, яка має латентний характер, з метою підриву внутрішньої стабільності у спосіб застосування економічного тиску, експорту тероризму, масованої інформаційно-пропагандистської кампанії тощо;
- наявність у регіоні «заморожених» конфліктів, можливість дестабілізації ситуації на територіях з невизначеним статусом з подальшим переростанням у збройне протистояння;
- відсутність ефективних механізмів урегулювання регіональних конфліктів, неможливість існуючих міжнародних структур безпеки оперативно реагувати на кризові ситуації;

- відсутність єдиної позиції країн регіону щодо протидії виявам агресії з боку інших країн, зокрема РФ;
- нерівномірний розвиток економік країн регіону, низка з яких досі перебувають під впливом відсталих економічних моделей, різний ступінь розвитку демократичних процесів у цих країнах, що є вагомим гальмуючим чинником процесів чорноморської інтеграції, зокрема і у сфері безпеки;
- поширення транснаціональних загроз у регіоні: нелегальна міграція, торгівля людьми, розповсюдження зброї масового ураження, нелегальна торгівля зброєю, контрабанда наркотичних речовин, вияви міжнародного тероризму, діяльність транснаціональних злочинних організацій, забруднення навколишнього середовища, надмірне споживання енергетичних, водних та інших ресурсів;
- ускладнення, пов'язані з розбудовою регіональної транспортної інфраструктури (зокрема створення єдиного транспортного кола навколо Чорного моря) через регіональні суперечності та конфлікти, неможливість забезпечити безпеку транспортних комунікацій;
- відсутність надійних механізмів гарантування безпеки постачання каспійських енергоресурсів до України та країн ЄС, що є важливим для диверсифікації джерел постачання енергоносіїв та енергетичної безпеки регіону і Європи загалом» [11].

Отже, сучасні тенденції в сфері безпеки та співробітництва в Чорноморському регіоні претерпають значні зміни, що створює підґрунтя для розробки нових підходів до забезпечення стабільності в цьому регіоні. Ускладнено ситуацію конфліктом геополітичних інтересів між Заходом і Росією.

Події, пов'язані з російською агресією проти України, наочно демонструють системний характер комплексу загроз для регіональної безпеки, особливо через деструктивну дію імперської політики російського уряду. Отже, вирішення проблем безпеки в цьому регіоні стає вкрай складним завданням, не

узагальнюючи "російське питання", і враховуючи агресивний характер російського імперіалізму.

При аналізі Чорноморського регіону та України в ньому варто зазначити, що для нього характерним є практична відсутність усталених формальних та неформальних інститутів, які утворені безпосередньо країнами, що представляють цей регіон, діяльність яких була б спрямована на забезпечення регіональної стабільності й безпеки. Слабкий вплив міжнародних організацій на процеси врегулювання конфліктів та послаблення контролю за поширенням зброї масового ураження можуть призвести до остаточної руйнації системи міжнародно-правових відносин і збільшення конфліктогенності міжнародного середовища, а також підвищити його мілітаризацію.

Ініціативи Європейського Союзу, такі як «Чорноморська синергія» та «Східне партнерство», свідчать про зацікавленість ЄС у розширенні співпраці з країнами Чорноморського регіону як на двосторонньому, так і на регіональному рівні. Це вказує на залучення ЄС до процесів інституціонального формування системи безпеки в регіоні або комплексу регіональної безпеки як невід'ємного елемента загальноєвропейської архітектури безпеки.

У 2001 році в НАТО були сформульовані «Параметри європейської безпеки на півдні континенту». Після приєднання Румунії та Болгарії до НАТО у 2004 році було розпочато створення єдиної регіональної системи безпеки, інтегрованої в загальноєвропейську систему безпеки в межах євроатлантичної спільноти.

Навіть при широких амбіціях НАТО щодо стабілізації та демократизації Чорноморського регіону, альянс не розробив ефективних механізмів для досягнення цих цілей протягом багатьох років. Замість того, щоб співпрацювати з регіональними інтеграційними об'єднаннями Чорноморського простору, НАТО вважає за доцільне будувати відносини з кожною країною окремо.

Зрозуміло, що НАТО прагне сприяти створенню атмосфери довіри в Чорноморському регіоні через ініціативи, такі як програма «Партнерство

заради миру», BLACK SEA FOR, і спільні навчання в регіоні. Крім того, Альянс вносить значний внесок у процеси реформування та демократизації сектору безпеки країн Чорноморського регіону.

Система регіональної безпеки включає не лише регіональні організації, але й субрегіональні утворення. Участь України в них допомагає вирішувати певні завдання національної безпеки і надає досвід у використанні міжнародного субрегіонального механізму для досягнення поставлених завдань. У цьому контексті Україна бере участь у проєктах, спільних із членами Вишеградської групи (далі - В-4), які включають розвиток транскордонного та міжрегіонального співробітництва і розглядаються як частина загальноєвропейського процесу.

На саміті у Словаччині 5 вересня 2006 року обговорювалися важливі аспекти подальшого розвитку дружби та партнерства між країнами Вишеградської четвірки (В-4) та Україною, а також надання практичної підтримки для втілення стратегічного зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на вступ до європейських та євроатлантичних інституцій. Зазначено пріоритетні напрями співпраці, включаючи взяття на озброєння досвіду проведення інформаційних кампаній для формування сприятливого суспільно-політичного настрою щодо переваг членства в європейських та євроатлантичних структурах. Також передбачалося продовження існуючих програм стажування українських експертів в державних установах країн В-4, використовуючи ресурси Міжнародного Вишеградського фонду.

Особлива увага в тексті приділена Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка відіграє ключову роль у створенні механізму регіональної системи безпеки та у запобіганні та розв'язанні конфліктів на просторі СНД. Зазначено, що ОБСЄ, шляхом Форуму із співробітництва в галузі безпеки, є міжнародною регіональною структурою для розгляду питань роззброєння, зміцнення заходів безпеки та довіри. Через Бюро демократичних інститутів і прав людини, а також механізм Верховного комісара у справах національних

меншин, ОБСЄ здійснює місії та забезпечує попередження конфліктів, пов'язаних з етнічними питаннями, у проблемних регіонах.

Під час бельгійського головування в Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) у 2006 році Україна активно взаємодіяла з організацією, зосереджуючи увагу на ряді важливих напрямів. Серед них були питання боротьби з тероризмом, організованою злочинністю, корупцією, відмиванням грошей, торгівлею людьми, а також контроль за зброєю та наркотиками. Україна також використовувала механізми ОБСЄ для забезпечення стабільності та безпеки в Чорноморсько-Південнокавказькому регіоні, зокрема в управлінні так званими "замороженими" конфліктами.

Останнє десятиліття призначено зростанню нових загроз, таких як міжнародний тероризм, наркоторгівля, торгівля зброєю та несанкціоноване володіння ядерною зброєю. Внутрішні загрози, такі як проблеми забезпечення енергетичними ресурсами, збільшення прірви між багатими та бідними, безробіття, демографічні та екологічні проблеми, а також загрози етнічних конфліктів, стали більш актуальними.

У контексті цих викликів, Україна висловлює підтримку оновленого безпекового механізму ОБСЄ, спрямованого на кооперативну безпеку, що відповідає її інтересам та прагненням.

Наступною ланкою участі України в механізмі європейської безпеки є «розбудова єврорегіонів. Серед них – єврорегіон Буг, учасниками якого є чотири воєводства Республіки Польщі (Люблінське, Хелмське, Замосцьке, Тарнобжезьке) та Волинська область України; Карпатський єврорегіон (прикордонні території Угорщини, Словаччини, Польщі, Румунії та України). Досвід взаємодії у створених єврорегіонах був запозичений також іншими країнами. Румунія, Молдова й Україна (Одеська область) утворили єврорегіон «Нижній Дунай». До того ж молдовська, українська й румунська сторони домовилися про створення єврорегіону «Верхній Прут», до складу якого від України увійшла Чернівецька область» [37].

Асоціація нашої країни з країнами об'єднаної Європи – це можливість виходу України із «сірої зони» безпеки. Внаслідок цього можна передбачати зростання тенденції до певного звуження простору невизначеності і, відповідно, підвищення рівня регіональної та глобальної стабільності в Європі та світі.

Україна розглядається в ЄС не тільки як партнер, а й як джерело «м'яких загроз», зокрема таких як нелегальна міграція. Внаслідок розширення Шенгенської зони та скасування внутрішніх кордонів ЄС загострюється питання про зовнішні кордони ЄС. Європейський Союз фактично посилює свої кордони, вводить оновлені вимоги для в'їзду громадян країн поза межами ЄС, в тому числі й із України. Угода про спрощення візового режиму для громадян України передбачає надання безкоштовних віз певним категоріям громадян, можливість видачі багаторазових і довготермінових віз, пропонує недискримінаційний підхід щодо громадян України при здійсненні ними поїздок територією Євросоюзу. Продовження візового діалогу, яке фіксується в Порядку денному асоціації, передбачає можливість скасування віз для громадян України. Однак для досягнення цього результату необхідно виконати ряд умов, пов'язаних з безпекою документів, включаючи використання біометричних паспортів, боротьбою з нелегальною міграцією та забезпеченням громадського порядку та безпеки в Україні. Крім того, виконання зобов'язань у сфері зовнішніх відносин є важливою передумовою для цього процесу.

Регулювання питань, пов'язаних з потоками нелегальних мігрантів, становить спільний інтерес України та ЄС. У цьому контексті спільна програма з ЄС під назвою EUBAM (EU Border Assistance Mission) грає ключову роль у позитивному зміцненні іміджу України як основного «коридору» для нелегалів, які спрямовані до східних кордонів Євросоюзу.

Україна також співпрацює з ЄС у врегулюванні «заморожених конфліктів», зокрема в Придністров'ї, і в цьому контексті досягає значних успіхів. Також відзначається активізація двостороннього співробітництва в

сфері безпеки, боротьби з міжнародним тероризмом, контрабандою та нелегальною міграцією.

На перспективу важливо гармонізувати позиції України та ЄС стосовно «заморожених конфліктів», використовуючи досвід співпраці в Придністров'ї та в інших країнах Чорноморського регіону.

Україна пропонує власний погляд на нову модель безпеки як політично зобов'язуючу платформу співробітництва, спрямовану на створення єдиного європейського безпекового простору. Основною метою такої платформи є підтвердження актуальності та необхідності суворого дотримання принципів та норм оновленої Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), зокрема щодо непорушності європейських кордонів, як основи всієї системи безпеки. Україна сподівається на підтримку ОБСЄ у випадку зазіхань чи територіальних претензій з боку сусідніх країн.

У прагненні зміцнити свій вплив у структурах ОБСЄ та забезпечити захист своїх інтересів, Україна виступає за нерозміщення ядерної зброї на території держав Центральної та Східної Європи. Також вона підтримує створення механізму, що надаватиме додаткові гарантії безпеки тим державам, які не є учасниками структур колективної оборони, включаючи Україну.

У 2006-2007 роках ОБСЄ активно здійснювала свою діяльність у визначених сферах, зокрема здійснювала моніторинг виборів та сприяла стабілізації ситуації навколо «заморожених» конфліктів. Місія ОБСЄ зі спостереження надала позитивну оцінку проведеним парламентським виборам (26 березня 2006 р.) та позачерговим парламентським виборам (30 вересня 2007 р.) виборам в Україні, визнаючи їхню відповідність європейським демократичним нормам та стандартам. Участь України в ОБСЄ визначається її прагненням зміцнити демократію та стабільність у країні.

Незважаючи на декларовану позаблоковість України, її геостратегічне розташування надає їй ключову роль у майбутній системі колективної безпеки в Європі. У контексті сучасних глобалізаційних процесів дуже важко, або навіть неможливо, забезпечити нейтральну позицію власними силами, тому

Україні важливо продовжувати активну співпрацю з міжнародними безпековими структурами.

Отже, можна говорити, що в умовах євроінтеграційних процесів в Україні відбуваються зміни у всіх напрямках та сферах, де питання безпеки посідає одне з провідних місць. В цілому проблема відносин із державами, що безпосередньо прилягають до кордонів ЄС була винесена в окремий підрозділ у Європейській стратегії безпеки з-поміж стратегічних безпекових пріоритетів ще 2003 р. А Європейська політика сусідства розглядалася як інструмент упровадження цього пріоритету.

Європейська політика сусідства є намаганням сформувати спільні підходи ЄС майже до всіх країн, які знаходяться по периметру морських і суходільних кордонів розширеного ЄС, а також тих, що опиняться на його кордонах у разі вступу до ЄС Туреччини. ЄПС орієнтована на співробітництво з такими країнами, як Алжир, Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Молдова, Марокко, Сирія, Туніс, Україна, Палестинська автономія.

Європейська політика сусідства в цілому не пропонує відчутних позитивних стимулів для проведення внутрішніх реформ в Україні. Крім того, Європейська політика сусідства передбачає обмежену участь країн-сусідів у протистоянні колективним загрозам міжнародній безпеці, оскільки розглядає ці країни здебільшого як потенційне джерело таких загроз. У цьому контексті, для того, аби зняти певні перестороги, Україна має демонструвати стабільний і передбачуваний зовнішньополітичний курс.

Європейська політика сусідства спонукає Україну активно використовувати можливості для розширення взаємодії з Європейським Союзом не лише на двосторонньому рівні, але й через участь у регіональних організаціях та багатосторонніх відносинах. Особливо перспективним є залучення до переговорів із ЄС з окремих питань, які є спільними для України, Молдови та Грузії, розширюючи таким чином співпрацю.

Необхідно ретельно розглядати та уточнювати порядок денний співпраці з ЄС у сфері міжнародної безпеки, враховуючи взаємний інтерес України та ЄС у підтримці регіональної та глобальної стабільності. Зокрема, акцентуючи увагу на проблемах та інтересах, які є важливими для обох сторін.

У межах Європейської політики сусідства Європейський Союз розробив спеціальні підходи для Східноєвропейського та Чорноморського регіонів. Ініціативи ЄС, такі як Чорноморська синергія (2007 р.) та Східне партнерство (2009 р.), створили рамки для співпраці в цих регіонах. Однак, на жаль, Чорноморська синергія залишається переважно декларативною та не надає чіткої політичної позиції ЄС у відношенні до проблем Чорноморського регіону, а також вона не має практичного наповнення.

Під час узгодження конфігурації проєкту східної політики ЄС було обрано компромісний варіант, що втілюється в ініціативі ЄС Сенс входження України до колективних структур безпеки у Європейському просторі полягає в тому, щоб мати можливість виступати у ролі активного учасника європейської безпеки та мати реальні безпекові гарантії.

Також важливо мати на увазі, що в зовнішньополітичному аспекті Україні слід активізувати свою участь у формуванні механізмів європейської колективної безпеки. Доцільно розробляти ініціативи, спрямовані на підвищення рівня довіри та стабільності у системі міжнародної безпеки на регіональному рівні. Щодо внутрішнього аспекту інтересів, пріоритетом є посилення процесу формування ефективної оборонної системи держави, забезпечення здатності функціонування державних органів та суспільних інституцій у кризових ситуаціях.

Ключові напрями внутрішньої політики пов'язані з розробленням комплексної системи кризового реагування та підвищення власної обороноздатності шляхом реформування Збройних Сил. Протягом усього періоду після здобуття незалежності, Україна визнавалася як ключовий чинник стабільності та безпеки в Східній Європі. Країну розглядають як активного учасника та генератора безпеки в Європі, не лише як її споживача.

Україна є стратегічним ланцюгом між Сходом і Заходом, унікальним стратегічним партнером Європейського Союзу та особливим союзником НАТО. Незважаючи на складні виклики, з якими країна стикалася, Україна продемонструвала свою надійність як партнер, що виконує свої міжнародні зобов'язання. Питання про включення України до системи колективної безпеки та роль євроатлантичної інтеграції на шляху до Європейського Союзу наразі є предметом активних обговорень. У центрі уваги знаходяться думки деяких українських політичних лідерів щодо необхідності створення виключно "європейської" системи безпеки, незалежної від атлантичного аспекту. Вони пропонують, щоб до її участі приєдналися країни-члени Європейського Союзу, Росія, Україна та інші країни Співдружності Незалежних Держав.

Проте ці думки можуть бути сприйняті як непорозуміння або політична безвідповідальність. Вони вважаються невірними з двох причин: по-перше, через сумніви щодо можливості наявності незалежної від НАТО системи безпеки в Європі, і по-друге, через те, що сама ця "європейська" система безпеки визнається не стільки реальністю, скільки віртуальним проектом з невизначеними контурами.

Важливим досягненням у розвитку відносин Україна-ЄС стало підписання 27 жовтня 2006 р. Угоди про реадмісію та про спрощення візового режиму для громадян України під час саміту Україна-ЄС у Гельсінкі, чим було завершено тривалий переговорний процес. Угода про реадмісію встановлює чіткі зобов'язання щодо повернення осіб, які незаконно проживають на території країн-членів ЄС та України [68].

Головний сенс європейської інтеграції України у сфері безпеки полягає в тому, щоб «Україна, роблячи значний внесок у формування європейської безпеки, мала б отримати й відповідні реальні гарантії для власної національної безпеки. Потрібно визнати, що, не будучи членом ЄС, Україна не може брати участь у процесах прийняття рішень у безпекових структурах ЄС, а також не має, на відміну від країн-членів ЄС та НАТО, гарантій зовнішньополітичної безпеки з боку європейської спільноти» [16].

Вибір України на користь Європейського шляху, що був визначений на етапі формування основ зовнішньої політики країни, став логічним наслідком отримання державної незалежності. Цей вибір відображає життєво важливі інтереси України, які вирости з її історії, національної ментальності та глибоких демократичних традицій. Він ґрунтується на законному бажанні громадян України мати свою країну нероздільною частиною об'єднаної Європи. «Інтеграція України до європейської системи безпеки означає приєднання України до Європейської політики безпеки і оборони, тобто вступ до Європейського Союзу» [15].

Оскільки Україна не має повноцінної участі в європейських структурах безпеки та не є членом Європейського Союзу, це призводить до відсутності надійних гарантій щодо безпеки. Відсутність активної участі в європейських інтеграційних процесах у сфері безпеки може призвести до відокремлення України від будь-якої участі та, відповідно, позбавити можливості впливати на систему безпеки в Європі. Умови глобалізації роблять неможливим протистояння новим загрозам самотійно, існує ризик, що Україна залишиться буферною державою.

У контексті цього, інтеграція України в європейські та євроатлантичні структури безпеки сприятиме створенню більш ефективної регіональної системи безпеки на принципах рівноправності і співробітництва. Сенса входження України до колективних структур безпеки в Європі полягає в забезпеченні можливості активно брати участь у функціонуванні європейської системи безпеки та отриманні реальних безпекових гарантій. Запобігання ерозії міжнародно-правових механізмів та забезпечення надійних гарантій міжнародної безпеки є важливим завданням для України, оскільки це дозволить уникнути ситуації "вакууму безпеки".

В контексті Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами основним напрямом реалізації європейської інтеграції України «було виконання «Плану дій Україна–ЄС» (21 лютого 2005 р.), який був двосторонньою угодою між

Україною та Європейським Союзом та визначав програму політичних і економічних реформ з коротко- та довготерміновими пріоритетами» [67].

24 листопада 2009 року з метою підготовки до впровадження майбутньої Угоди про асоціацію Україна–ЄС набув чинності Порядок денний асоціації Україна – ЄС на заміну «Плану дій Україна–ЄС».

Головним результатом реалізації євроінтеграційної стратегії України, стало підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 р., економічну частину – 27 червня 2014 р., а 16 вересня 2014 р. Угоду ратифікував Європейський парламент.

Ратушний С.М. відмічає, що «за своїм обсягом і тематичним охопленням угода є найбільшим міжнародно-правовим документом, який укладала у своїй історії Україна. Для ЄС вона стала найглибшим міжнародним договором, що він мав будь-коли з країною, яка не є кандидатом на вступ» [56].

Аналіз цілей політичного діалогу, згідно із Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, свідчив про «необхідність визначення подальших кроків державної влади, насамперед у напрямі поглиблення політичної асоціації, сприяння міжнародній стабільності й безпеці посилення співробітництва з питань міжнародної безпеки та антикризового управління, досягнення миру і стабільності на Європейському континенті, зміцнення поваги до верховенства права, демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, консолідації внутрішніх політичних реформ» [69].

Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, Україна отримала можливість здійснювати поступовий перехід до проактивної політики, спрямованої на створення нової системи національної безпеки. Ця система повинна відповідати сучасним масштабам загроз та ефективно інтегруватися у міжнародну та регіональну системи безпеки. Такий підхід дозволяє Україні зберегти та зміцнити свою суб'єктність на міжнародній арені, уникаючи втрати державного суверенітету під тиском глобальної конкуренції.

У контексті Угоди про асоціацію актуалізується потреба в новій політиці у сфері безпеки, зокрема щодо регіону та його основних учасників, таких як Європейський Союз, Російська Федерація, Туреччина. Наміри Росії повернути Україну та інші країни "Східного партнерства" під свій вплив створюють постійні безпекові ризики у регіоні. Угода про асоціацію сприяє наближенню до формування єдиної та неподільної системи безпеки на Європейському континенті.

Рішенням Європейської Ради (15 грудня 2016 р.) зазначалося, що «Угода підтверджує співпрацю з Україною у сфері безпеки, зокрема в галузі запобігання конфліктам, поширенню зброї масового знищення, регулювання криз, але не містить зобов'язань щодо гарантій колективної безпеки або іншої військової допомоги чи підтримки України» [117].

Для підвищення ефективності діяльності існуючих структур і механізмів забезпечення регіональної безпеки в Чорноморському регіоні та створення ефективного механізму взаємодії різних регіональних інституціональних об'єднань, важливо активізувати діалог між країнами та інституціями регіону у сфері використання механізмів раннього попередження, аналізу та нейтралізації загроз. Це створить передумови для формування регіональної спільноти Чорноморського регіону як невід'ємного чинника безпекового європейського простору.

Україні також доцільно виступити із ініціативою включити до компетенції організацій, що займаються питаннями регіональної безпеки, проблему поступової демілітаризації басейну Чорного моря та розроблення та реалізації заходів щодо зміцнення довіри та безпеки у військово-морській сфері. Це сприятиме підвищенню безпеки як для причорноморських держав, так і для Європейського континенту в цілому.

Створення регіональної системи безпеки і стабільності можливе завдяки узгодженню інтересів окремих країн, впровадженню механізмів захисту від зовнішнього тиску та внутрішній регіональній консолідації на засадах міжнародного права і загальнолюдських цінностей.

Проблеми подолання регіональних викликів та загроз, реалізації регіональних економічних проєктів розвитку, можуть бути вирішені за допомогою удосконалення існуючих структур безпеки та створення нових. Ці структури могли б служити основою для співробітництва між усіма регіональними країнами, ефективно зменшити негативні тенденції у сфері безпеки, сприяти економічному та суспільному розвитку регіону та його поступовій інтеграції у європейські та євроатлантичні структури.

Водночас, при умовах, коли проблеми регіону поки що знаходяться поза увагою міжнародних структур безпеки, регіональним системам співробітництва доцільно взяти на себе більший тягар відповідальності за забезпечення стабільності та безпеки в регіоні. Створення системи регіональної безпеки дозволяє ефективно керувати ризиками, в тому числі запобігати їх появі, та сприяти зменшенню деструктивного впливу загроз і небезпек на розвиток системи регіонального співробітництва загалом.

Парахонський Б. О. зазначає, що «міжнародні структури мають використати свій авторитет для підтримки демократичних процесів у регіоні, сприяти інтенсивному діалогу з демократично налаштованими політичними партіями та рухами країн-членів, створенню умов для налагодження контактів і посилення зв'язків між громадськими організаціями країн регіону. У контексті розвитку демократичних процесів стоїть також питання щодо формування спільного інформаційного простору регіону» [44].

Протягом усіх років незалежності України, її зовнішню політику визначала традиційна безпекова дилема, яка слугувала орієнтирами для вибору моделі безпеки. Ця дилема сфокусована на питанні, як інтегруватися у структури європейської безпеки, одночасно зберігаючи позитивні відносини з Росією. Сутність безпекової дилеми відображається у всіх альтернативах української зовнішньої політики: політиці багатовекторності, нейтралітету, позаблоковості, європейській та євроатлантичній інтеграції, а також євразійському вектору як інструментам забезпечення національної безпеки.

По суті, наявність безпекової дилеми української зовнішньої політики пояснюється геополітичним положенням країни, силовими характеристиками відповідних центрів сили та іншими факторами. Україна, як держава середнього рівня з історичною спадщиною, внутрішньо-політичними та економічними проблемами та обмеженими ресурсами, не могла на той момент впливати на міжнародну безпеку. Проте сама Україна відчувала дефіцит безпеки.

У попередні роки слабкі позиції України у сфері євроінтеграції та її невідповідність політичним та економічним критеріям для вступу до ЄС виникли внаслідок непослідовності та зволікань у проведенні реформ, що відставило Україну від країн Центральної та Східної Європи, які систематично реалізовували складні ринкові перетворення. Преобладання «декларативної» культури та відсутність «імплементарної» культури в органах виконавчої влади, неефективні механізми міжвідомчої координації та моніторингу ухвалених рішень, слабка інституційна та функціональна закріпленість політики європейської інтеграції у повсякденній діяльності українського уряду, низький рівень фахової підготовки державних службовців і знань щодо європейської інтеграції негативно впливали на втілення Угоди про партнерство та співробітництво та Стратегії інтеграції до ЄС.

В умовах російської агресії проти України погляд до безпекової ситуації кардинально змінився і саме тому 21 червня 2018 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2469-19 «Про національну безпеку України», який «визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз» [54].

В умовах актуалізації потреби в колективному розробленні стратегічних ініціатив у сфері регіональної безпеки, реалізація яких сприятиме встановленню впорядкованої і стабільної моделі відносин між державами регіону на основі довіри і взаємної вигоди, необхідним є подальше поглиблення партнерства України з ЄС у рамках Спільної європейської політики безпеки і

оборони виступає важливим напрямом міжнародних заходів із забезпечення національної безпеки. Необхідно розуміти, що повністю викорінити всі типи ризиків, небезпек і загроз безпеці навіть у разі завершення процесу конструювання регіональної системи безпеки навряд чи можливо. Сьогодні реальною є можливість мінімізувати значну кількість існуючих ризиків, які мають деструктивний вплив на систему загалом.

ВИСНОВКИ

Під час дослідження європейської регіональної безпеки в системі міжнародної безпеки дійшла таких висновків:

Аналіз різних джерел виявляє різні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності та змісту термінів «безпека» та «міжнародна безпека». У понятті «безпека» враховується наявність інститутів, які спрямовані на задоволення потреб людини, суспільства та держави у безпеці. Ці інститути включають державу (через органи влади) та правову систему, суспільство, громадянське суспільство та людину, розглянуті як суб'єкти забезпечення безпеки. Крім того, враховуються економічні, соціальні, політичні, гуманітарні та інші умови. Безпека залишається одним з ключових аспектів у функціонуванні суб'єктів міжнародних відносин. Забезпечення безпеки є важливим завданням кожної держави і міжнародної спільноти у широкому розумінні цього терміну.

Було встановлено, що проблема міжнародної безпеки, її розуміння в міжнародних відносинах та міжнародному праві відбувається у рамках основних парадигм теорії міжнародних відносин: реалізм, лібералізм, конструктивізм, постмодернізм та представниками європейських шкіл: копенгагенська (теорія сек'юритизації), уельська (валлійська) та паризька.

В трактуванні західної теорії міжнародна безпека зазвичай представляється у вигляді складної мозаїки елементів і питань, де кожна одиниця аналізу (держави) переслідує свої інтереси, виходячи з цього будує ієрархію загроз і укладаючи в силу необхідності союзи і альянси. В межах роботи під «міжнародною безпекою» розуміється стан захищеності від загроз життєво важливих інтересів суспільства та держави, міждержавних та регіональних об'єднань, а також глобальних міжнародних установ, який забезпечує можливість їх реалізації.

Визначено, що регіональна безпека представляє собою складову міжнародної безпеки в межах конкретної частини світу, регіону або континенту. Під регіональною безпекою розуміють стан взаємин всередині та

між соціально-територіальними спільнотами певного регіону, при якому для всіх його держав і народів, громадянських інститутів і груп забезпечується захищеність їх життєво важливих інтересів і можливість реалізації, надійне існування і сталий суспільний розвиток.

Проаналізована загальна характеристика та особливості формування європейської регіональної безпеки та встановлено, що європейське співтовариство проходить довготривалий шлях у формуванні регіональної безпеки, яка відповідає на появу нових загроз перед нею. Серед основних документів, в яких відбувалося виокремлення безпекової складової політики Європейського Союзу можна назвати Маастрихтський, Амстердамський та Лісабонський Договори, Стратегічний Компас (2022 р.). Зміцнення співробітництва Європейського Союзу з НАТО стало важливим елементом нової європейської оборонної стратегії, а серед європейських структур, що опікуються зовнішньою політикою і політикою безпеки є: Європейська Рада, Рада загальних справ, Політичний комітет, Рада Секретаріату, Високий представник із загальної зовнішньої політики і політики безпеки, Ротаційне головування країни в ЄС, Європейська Комісія, Європейський Парламент. Отже, проблема створення системи європейської безпеки і оборони в сучасному розумінні виникла невдовзі після закінчення Другої світової війни, коли західні країни відчули загрозу радянської експансії на Східну Європу. В європейській безпеці характерним є наявність «точки перегину», коли старі правила та інституції втрачають силу, а нових ще не створено.

Проаналізовані основні виклики європейській регіональній безпеці та співпрацю європейських держав та США для впровадження механізмів забезпечення та досконалення безпеки в європейському регіоні. Так, встановлено, що ударом для системи європейської безпеки можна вважати вихід Великої Британії з ЄС. Удосконалення європейського військового потенціалу в інтересах розвитку можливостей, необхідних для ефективної участі у врегулюванні міжнародних конфліктів і криз обумовило створення єдиної європейської технологічної та промислової бази, а також сприяє

формуванню європейського ринку озброєння та військової техніки. Основа військово-економічного потенціалу Європейського Союзу зосереджена в Німеччині, Франції, Великобританії та Італії, які володіють значними виробничими потужностями, передовими технологіями і висококваліфікованим кадрами.

Фундаментальні принципи військово-політичного співробітництва міждержавних об'єднань були закріплені у Декларації НАТО – ЄС щодо європейської політики в галузі безпеки і оборони (2002 р.). У цьому документі ключові принципи стратегічного партнерства між Альянсом і ЄС визначалися таким чином: взаємне зміцнення діяльності з вирішення кризових ситуацій обох організацій; ефективні взаємні консультації, діалог, співпраця та прозорість; неподільність безпеки, спільні консультації, рівність і право на самостійність у прийнятті рішень; дотримання інтересів держав-членів Європейського Союзу та НАТО; дотримання принципів Статуту ООН.

Серед загроз перед якими стоїть сьогодні європейське співтовариство є міграційна, перманентні конфлікти внутрішньодержавного, як правило, етнічного характеру, проблеми захисту навколишнього середовища, тероризм. А також для європейської регіональної безпеки існують інституціональні проблеми: міжвідомча конкуренція; складні взаємовідносини між країнами-членами та ЄС; інституціональна щільність.

Було визначено та здійснено аналіз місця та ролі України в системі європейської регіональної безпеки. Традиційно Україна орієнтувалася на реагування на виклики при будівництві своєї міжнародної та безпекової політики. Однак новий підхід до зовнішньої та безпекової політики, заснований на пріоритетах євроінтеграції, передбачає від України більш активну участь у формуванні порядку денного регіональних викликів та спільному реагуванні на них разом із країнами Чорноморського регіону.

Україна пропонує власну концепцію нової моделі безпеки як політично зобов'язуючу платформу для співробітництва. Реалізація цієї моделі має сприяти створенню єдиного європейського безпекового простору. Така

платформа спрямована на підтримку важливості та дотримання принципів оновленої Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), зокрема, стосовно непорушності європейських кордонів як основи системи безпеки.

Незважаючи на заявлену позицію України про відсутність блокованості, її геостратегічне розташування робить її важливим елементом майбутньої системи колективної безпеки в Європі. В умовах зростаючої глобалізації важко, якщо взагалі можливо, утриматися від прийняття нейтральної позиції, тому Україні важливо і надалі активно співпрацювати з міжнародними безпековими структурами.

Для підвищення ефективності існуючих структур і механізмів забезпечення регіональної безпеки та створення ефективного механізму взаємодії різних регіональних інституціональних об'єднань у Чорноморському просторі важливо розширювати діалог між країнами та інституціями регіону у сфері застосування механізмів раннього попередження, аналізу та нейтралізації загроз. Це створює передумови для формування регіональної спільноти Чорноморського регіону як невід'ємного чинника безпекового європейського простору.

Україні доцільно виступити із ініціативою включити до компетенції організацій з питань регіональної безпеки проблему поступової демілітаризації басейну Чорного моря та розроблення та впровадження заходів щодо зміцнення довіри та безпеки в військово-морській сфері. Це сприятиме підвищенню безпеки як для причорноморських держав, так і для Європейського континенту взагалі.

Сучасні умови актуалізації потреби у колективному розробленні стратегічних ініціатив у сфері регіональної безпеки вимагають подальшого розширення партнерства України з ЄС в межах Спільної європейської політики безпеки і оборони. Це стає важливим напрямом міжнародних заходів з забезпечення національної безпеки та сприяє встановленню стабільної моделі відносин між державами регіону на основі довіри та взаємної вигоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров О. С. Розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Перспективи для України. Аналітична записка. Відділ проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки. 2020. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/Aleksandrov-91492.pdf>
2. Артющин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 175 с.
3. Березовська-Чміль О., Кобець Ю., Міщук М. Національна безпека України в контексті інтеграції до Європейського Союзу: політико-правовий аспект (2014–2019 рр.). *Політікус*. 2022. Вип. 4. С. 7-14. URL : http://politicus.od.ua/spec_2022/1.pdf
4. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку. Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки : зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р. : у 2 ч. Харків, 2017. Ч. 1. С. 3–9. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14031/1/Butyk_Ykovyk_3-9.pdf
5. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія. К.: ВО Батьківщина, 2001. 300 с
6. Бодрук Олег Сергійович. Система національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку: 1991-2001 роки : Дис. д-ра наук: 21.01.01 — 2003. URL : https://uu.edu.ua/upload/universitet/Osobisti_zdobutki/Zahist_disertaciy_A_Z/Bodruk_O_S.doc
7. Висновки Європейської Ради щодо України. 03.07.2023. URL : <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D0%B2%D0%B8%D1%81>

%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8-
 %D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%8
 1%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-
 %D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8-
 %D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-
 %D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_uk?s=2
 32

8. Відновлення європейської безпеки Від регулювання відносин до
 принципової співпраці: під ред. Волтера Кемпа, Райнхарда Крумма.
 Відень. URL : <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/wien/18205.pdf>
9. Вінокур О. Я., Шевчук З. Ю. Система міжнародної (колективної)
 безпеки. *Чотирнадцять юридичні читання. Проблеми імплементації
 національного законодавства до Угоди про асоціацію між Україною та
 Європейським Союзом. До 185-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова ; до
 70-річчя Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України:
 матеріали міжнародної наукової конференції, 17-18 квітня 2019 року /
 ред. кол. : В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Вид-во
 НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 370 с. URL :
https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35826/Vinokur_Shevchuk.pdf?sequence=1*
10. Гоббс Т. Левіафан / Пер з англ. К. : Дух і Літера, 2000. 606 с.
11. Горбулін Володимир. Україна на розломі глобальної системи безпеки
 URL : <http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayina-na-rozlomi-globalnoyi-sistemi-bezpeki-.html>.
12. Грубінко А. Криза системи європейської безпеки в умовах російсько-
 українського конфлікту: стратегічні підходи та інтереси Великої Британії.
Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2015. Вип. 24. С.
 232-250. URL :
https://shron1.chtyvo.org.ua/Hrubinko_Andrii/Kryza_systemy_ievropeiskoi_bezpeky_v_umovakh_rosiisko-

ukrainskoho_konfliktu_strategichni_pidkhody_ta.pdf?PHPSESSID=c2bth0qer
utih4dplnboec3mh6

- 13.Делінський О. А. Європейська система безпеки: міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / О. А. Делінський; кер. роботи М. О. Баймуратов; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2003. 20 с. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1552/Делінський.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- 14.Дослідження феномену стратегічного партнерства в контексті всесвітньої історії // Актуальні проблеми всесвітньої історії: стратегії партнерства і співробітництва в міжнародних відносин. Зб. наук. праць; за заг. ред. С.В. Толстова; Державна установа "Інститут всесвітньої історії НАН України", 2015. 233 с.
- 15.Європейська інтеграція та Україна: Навч.-метод. посібник за ред. Будкина В. С., Бураковського І. В., Віткіна Л. М. К.: Макрос, 2002. 480 с.
- 16.Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. К. : НІСД, 2012. 192 с. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/evrop-ea0b8.pdf>
- 17.Заворітня Г. Становлення спільної політики безпеки та оборони ЄС: трансатлантичне співробітництво чи суперництво? Вісник. Львів, 2003. Вип. 10. С. 26-32.
- 18.Коломієць О. В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04 / О. В. Коломієць; наук. консультант В. М. Бебик; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2015. 36 с. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/50595074.pdf>
- 19.Коломієць О. Концепція національної безпеки Великобританії «в епоху невизначеності». *Панорама політологічних студій*. 2012. Вип. 8. С. 142-147.
- 20.Комарова Т. В. Європейська безпека: загрози і відповіді. *Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки : зб.*

- наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р. : у 2 ч. Харків, 2017. Ч. 1. С. 65–69. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14050/1/Komarova_65-69.pdf
- 21.Кривонос Р.А. Німеччина у структурі європейського співробітництва: дис. ... канд. політ. наук / Кривонос Роман Анатольович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 213 с.
- 22.Криштанович М.Ф. Європейська безпека з позиції провідних країн світу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 33. С. 72–77. URL : <file:///C:/Users/logye/Downloads/574-Article%20Text-1053-1-10-20220812.pdf>
- 23.Криштанович М.Ф. Методи дослідження міжнародного співробітництва України та Польщі у сфері міжнародних відносин. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, 2022. Вип. 32, С. 175-179. URL : <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/535>
- 24.Крушинський В. Британська Європа чи Європейська Британія. Великобританія в європейських інтеграційних процесах: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. 214 с.
- 25.Лисяк Тетяна Україна в системі Європейської безпеки <https://core.ac.uk/download/16672940.pdf>
- 26.Литвинов В. Латинсько-український словник. К.: Українські пропілеї, 1998. 710 с
- 27.Ліщинський І. Політика територіальної когезії в контексті регіональної безпеки ЄС *Журнал європейської економіки*. 2019. Т. 18. № 4. С. 387-403. URL : <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1424>
- 28.Ліщинський І.О, Лизун М.В. Загрози регіональній безпеці в Європі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 42. С. 102–106. URL : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/20.pdf>

- 29.Лок Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. К. : Наш Формат, 2020. 312 с.
- 30.Макрон Е. Безпека ЄС більше не повинна залежати від США. *Європейська правда*. 2018. 27 серпня. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/08/27/7086084/>
- 31.Мандрагеля В. Європейська система колективної безпеки: інституціональні проблеми. *Політичний менеджмент*. 2011. №1. С. 133-140. URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/mandragelia_evropeiska.pdf
- 32.Мартинов А.Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті рр. XX ст. — 10-ті рр. XXI ст.). Погляд з України: монографія. К.: Інститут історії України НАН, 2009, 321 с.
- 33.Мельник О. Нова модель безпеки в Європі: чим допоможе Україні стратегія «компас». Разумков Центр, 2022. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/nova-model-bezpeky-v-yevropi-chym-dopomozhe-ukraini-strategiia-kompas>
- 34.Міжнародні системи та глобальний розвиток : підручник/ кер. авт. колективу О. А. Коппель ; за ред. Л. В. Губерського, В. А. Манжоли. Київ : “Київський університет”, 2008. С. 389-468.
- 35.Мітрофанова О. Паризький вимір євроатлантизму. *Дослідження світової політики*. 1999. Вип. 8. С. 37-40.
- 36.Мітрофанова О.О. Безпекова політика Франції в контексті сучасних європейськихгеополітичних трансформуваль: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04. К., 2002. 19 с.
- 37.Мітряєва С.І. Європейська безпека і Україна: Навчальний посібник. Ужгород: Ліра, 2008. 222 с. URL : <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3708>
- 38.Могилевська Вікторія Проблеми міжнародної та європейської безпеки на порозі XXI ст. *Наукові записки*. 1999. Т.12. С. 56-67. URL :

<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/21667c1f-f303-412b-83a1-f727c51750f3/content>

- 39.Небеська М. Сфери Спільно зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ) у праві Європейського Союзу. *Національний юридичний журнал: теорія та практика. IUNIE*. 2018. С. 13-16.
- 40.Нікітенко О. І., Крижановська О. В. Європейський досвід забезпечення безпеки і оборони у прикордонних районах України правоохоронними органами. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. Вип.4. Ч.2. С. 236-240. URL : http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/37.pdf
- 41.Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) URL : <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi>
- 42.Офіційний сайт НАТО. URL : <http://www.nato.int/docu/basic/b061129e.htm>.
- 43.Паливода В. Паралельно з НАТО регіональне співробітництво країн Європи у сфері безпеки та оборони Національний інститут стратегічних досліджень. 2020. URL : <https://niss.gov.ua/news/statti/paralelno-z-nato-regionalne-spivrobitnictvo-krajin-evropi-u-sferi-bezpeki-ta-oboroni>
- 44.Парахонський Б. О. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України. К. : НІСД, 2014. 48 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-01/Reznikova_bezpeka-0f5c2.pdf
- 45.Парахонський Б.О., Яворська Г. М. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці; висновки для України. Аналітична доповідь. К.: Національний інститут стратегічних досліджень. 2014. URL : http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_table/0625_dop.pdf
https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/14074.020.pdf
- 46.Перун В. Євросоюз розробив зобов'язання з безпеки перед Україною, Politico LB.ua Дорослий погляд на світ. 11.07.2023. URL :

https://lb.ua/world/2023/07/11/564776_ievrosoyuz_rozrobiv_zobov'yazannya_z.html

47. Північноатлантичний договір Вашингтон 4 квітня 1949 року URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/950_008.
48. План дій Україна – НАТО 22.11.2002. URL : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_19547.htm?selectedLocale=uk
49. Платон. Держава / Платон ; пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с
50. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В.П. Горбатенко. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. 736 с.
51. Приймак Б.І. Східноєвропейський вектор політики Німеччини в рамках ЄС. *Матеріали XII Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. “Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації”*. 2016. Т. 12. С. 74-77.
52. Прихненко М., Бабій Д. Дефіцит лідерства і система колективно безпеки в Європейському Союзі. *Грані*. 2021. Том 24. №12. С. 72-78. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/1732/1703/>
53. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України. 2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15#Text>
54. Про національну безпеку України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
55. Про основи національної безпеки України: Закон України 2003 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
56. Ратушний С.М. Угода про асоціацію Україна–ЄС як джерело права Європейського Союзу. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pre_2015_15_25
57. Роль і місце України в перспективних європейській та євро-атлантичній системах безпеки. К. Разумков Центр, 2022. URL : https://razumkov.org.ua/images/2022/11/16/2022_Rolj_i_mistce_Ukr.pdf

- 58.Рябоштан Є. Спільна зовнішня та безпекова політика Європейського Союзу після Лісабонської угоди. Політико-інституційний аспект. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/59308?show=full>
- 59.Сидорук Т., Шуляк А, Павлюк В. Трансформації в архітектурі європейської безпеки під впливом російсько-української війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. №3 (14). С. 60–72. URL : <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/274>
- 60.Статут ООН. URL :http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
- 61.Сулига С. О. Військово-політична інтеграція в рамках Європейського Союзу. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. статей за матеріалами I наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р.* Харків, 2018. С. 373–379.
- 62.Тараненко Г. Г. Міграційна криза ЄС як виклик європейській регіональній безпеці. *Політологічний вісник*. 2021. № 86. С. 210-224. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/c2a5ac0a-cccd-4e79-8fab-4d9ba5e8f7df>
- 63.Тимків Ярополк Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі: навч. посібник Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 224 с. URL : <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/5850a43f-7da8-4b89-914c-90fbf72dd3f3/content>
- 64.Тихомирова Є. Б. Європейська політика безпеки та оборони. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" . Серія : Політологія : зб. наук. пр., 2020. № 2(45). С. 99-11*
- 65.Троцький Я.О. Європейська політика безпеки на сучасному етапі. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2009. №2. URL : <https://social-science.uu.edu.ua/article/87>
- 66.Тюшка А. Концептуалізація німецько-французьких безпеково-оборонних відносин як форми міжнародного режиму. *Міжнародні відносини:*

політичні, правові, економічні, лінгво-країно-знавчі аспекти. Матеріали звітної наукової конференції факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка 5-8 лютого 2010 р. Львів: ЛНУ, 2010. С. 65-70.

67. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 16 червня 1994 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012
68. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз від 23.07.2012. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_850#Text
69. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27 черв. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
70. Україна в координатах глобальної та європейської безпеки: Центр Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2010. №4 (115). С.2-5. URL : https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD115_2010_ukr.pdf
71. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 09.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text
72. Хельберг Уляна Теоретичні підходи до розуміння європейської безпеки. *Політичний менеджмент*. 2011. №5. С. 51-59. URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/helberg_teoretychni.pdf
73. Центр міжнародної безпеки та партнерства. Євросоюзу потрібна своя армія. URL: <https://www.ispc.org.ua/archives/4965>
74. Чекаленко Л.Д., Попова Д.О. Безпека України – європейська складова світової безпеки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2010. Вип.16. С. 13-16. URL : <https://elibrary.ivinas.gov.ua/121/>
75. Чернега О. Б., Іваненко І. А. НАТО та система міжнародної безпеки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Донецький національний ун-т

- економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Донецьк. 2009. 228 с.
- 76.Швечикова Я.П. Європейський регіональний комплекс безпеки в сучасній безпековій структурі світу. *Грані*. 2014. № 9. С. 86-91. URL : <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/642/655/>
- 77.Яковенко Н. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство: монографія. К.: Науковий світ, 2003. 227с.
- 78.Яковюк І.В. Спільна зовнішня політика і політика безпеки Європейського Союзу: історія питання. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Випуск 10. 2005. С. 76-87.
- 79.A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. URL: https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/regions/files/eugs_review_web.pdf.7
- 80.A strategic compass for the EU. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en
- 81.Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon 19–20 November 2010. URL : https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf
- 82.Alton Fr. Humanitarian Intervention: Crafting a Workable Doctrine. New York: Council on Foreign Relations. Distributed by Brookings Institution Press, 2000. 94 p.
- 83.Angelucci D., Isernia P., Politicization and Security Policy: Parties, Voters and the European Common Security and Defense Policy. *European Union Politics*. 2019. 21 (1). P. 64-86. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1465116519851193>

- 84.Aradau Claudia Security and The Democratic Scene: Desecuritization and Emancipation. *Journal of International Relations and Development*. 2004. December 7. P. 388-413. URL : <https://link.springer.com/article/10.1057/palgrave.jird.1800030>
- 85.Babic M. Some Issues of Regional Security in Southeastern Europe. *National Security Studies*. 2011. № 1. P. 461–483.
- 86.Berlin Plus agreemen. URL : http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus_/berlinplus_en.pdf
- 87.Bigo Didier, Carrera Sergio, Guild Elspeth, Walker R.B.J. The Changing Landscape of European Liberty and Security: Mid-Term Report on the Results of the Challenge Project, 2007 CHALLENGE Paper No. 4 February. URL : <https://www.ceps.eu/ceps-publications/changing-landscape-european-liberty-and-security-mid-term-report-results-challenge/>
- 88.Bimbo Ogunbanjo M International Security in a Globalized World: An Exploration of Critical Issues. *Journal of Defense Management*. 2021. Vol. 11 Is. 4 No. 212. URL : <https://www.longdom.org/open-access/international-security-in-a-globalized-world-an-exploration-of-critical-issues-79829.html>
- 89.Bindi Federiga The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe`s role in the world.Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2010. 294 p.
- 90.Biscop S. The UK and European defence: leading or leaving. *International Affairs*. 2012. № 8. P. 1297-1313
- 91.Bloor Kevin Regionalism and the European Union. *E- International Relations*. 2022. URL : <https://www.e-ir.info/2022/05/21/regionalism-and-the-european-union/>
- 92.Booth K. Theory of World Security. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 496 p.
- 93.Börzel T., Risse T. From the Euro to the Schengen Crises: European integration theories, politicization, and identity politics. *Journal of European*

- Public Policy*. 2017. № 25. P. 83–108. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13501763.2017.1310281>.
94. Bretherton C., Vogler J. *The European Union as a Global Actor*. London: Routledge, 2006. 316 p.
95. Browning Ch., McDonald M. *The Future of Critical Security Studies: Ethics and the Politics of Security*. *European Journal of International Relations*. 2013. № 19 (2). P. 235-255.
96. Bulatova Olena, Osaulenko Oleksandr, Zakharova Olha *Monitoring and evaluation of the level of development of the European regional security complex*. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2021. Issue 7(1). P. 27-38. URL : <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/950>
97. Bulletin de documentation. dir. de publ. Service Information et Presse-Ministère d'Etat. 01.07.1970, n° 4; 26e année. Luxembourg. «Déclaration de Jean Rey (Luxembourg, 30 juin 1970)», p. 10-11. URL : https://www.cvce.eu/en/obj/report_by_pierre_harmel_luxembourg_30_june_1970-en-a824bfd4-c29d-4834-81ca-9a25125ef9c8.html
98. Buzan B. *People. State and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Chapel Hill: Univ. of North Carolina Press, 1983. 262 p.
99. Buzan B., Hansen L. *The evolution of international security studies* New York: published by Cambridge University Press, 2009. 400 p. URL : <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/10/buzan-the-evolution-of-international-security-studies-compressed.pdf>
100. Buzan B., Waever O. *Regions and Powers: The Structure of International Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 592 p.
101. Buzan B., Waever O. *Wilde Jaap Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, CO: Lynne Rienner. 1998. 239 p.
102. Carr Ed. *The Twenty Years Crisis 1919–1939*. New York: Harper Perennial, 1964. 244 p.

103. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union – Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union – Protocols – Annexes – Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007. Official Journal, P. 0001 – 0390. C 326, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
104. Cyr I. Arthur. Britain, Europe and the United States: change and continuity. *International Affairs*. 2012. № 6. P. 1315-1330.
105. Dedominicis B. Nationalism and the European Union: A critique of the EU Common Security and Defense Policy. *International Journal of Interdisciplinary Organizational Studies*. 2015. № 9. P. 1–16. URL : https://www.researchgate.net/publication/282284411_Nationalism_and_the_European_Union_A_critique_of_the_EU_Common_Security_and_Defense_Policy.
106. Defence Data 2012 / Ed. by E. Platteau. Brussels: European Defence Agency, 2013. 36 p. URL : https://issuu.com/europeandefenceagency/docs/eda_defence_data_2013_web
107. Deudney D., Ikenberry Jh. The Nature and Sources of Liberal International Order. *Review of International Studies*. 1999. № 25 (2). P. 179-196.
108. Dictionnaire diplomatique de l'Académie diplomatique internationale Paris T.II. URL: <https://www.worldcat.org/title/dictionnaire-diplomatique/oclc/494023208>
109. Dinan D., Nugent N., Paterson W., Buonanno, L.. The European Migration Crisis. In *The European Union in Crisis*. 2017. Pp. 100–130. URL : https://www.researchgate.net/publication/318640248_The_European_Migration_Crisis
110. Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to

move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32004L0038>

111. Dudek C., Pestano C. Canarios en una mina: la crisis migratoria de los cayucos y la europeización de la política migratoria. *Revista Española de Ciencia Política*. 2019. P. 85–106.
112. Duffield John S. *International Security Institutions: Rules, Tools, Schools, or Fools?* Oxford University Press. 2006. URL : https://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1097&context=political_science_facpub
113. Duke S. *The EU and Crisis Management: Development and Prospects*. Maastricht: EIPA, 2002. P. 127 –130.
114. Dworkin Ronald *Taking rights seriously*, Cambridge. 1978.
115. EU migration policy. European Council. Council of the European Union URL : <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/migratory-pressures>
116. EU-NATO Declaration on ESDP URL : https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19544.htm
117. European Council conclusions on Ukraine. URL: <http://consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/12/15-euco-conclusions-ukraine>
118. European Defence Action Plan. URL: <http://ec.europa.eu/Docs-Room/documents/20372>
119. European Imperative Intensifying Military Cooperation in Europe «Ghent Initiative», Berlin and Stockholm, November 2010. URL : http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede260511deseinitiative_/sede260511deseinitiative_en.pdf

120. European Security and Defence Policy. The first 10 Years (1999 - 2009) / Eds. Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane. Paris, The European Union for Security Studies, 2009. – P. 22.
121. European security strategy en a secure Europe in a better world. Belgium: European Communities, 2009. 50 p. URL : <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/european-security-strategy-secure-europe-better-world>
122. European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World, 12 December 2003. 15 p. URL : : <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>.
123. Finnemore M., Sikkink K. International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*. 1998. № 52 (4). P. 887-917.
124. Freedom of movement. OSCE Office for Democratic Initiatives and Human Rights. Organization for Security and Co-operation in Europe. URL : <https://www.osce.org/odihr/freedom-of-movement>
125. Frederking B. Resolving security dilemmas: a constructivist explanation of the Cold War. *International politics*. 1998. № 35. June. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781315211299>
126. Genschel P. Jachtenfuchs M. From Market Integration to Core State Powers: The Eurozone Crisis, the Refugee Crisis and Integration Theory: Crises in Core State Powers. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2017. URL : https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/46424/RSCAS_2017_26.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
127. Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. 2016. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
128. Gould J.W., Kolb W.L. (red.). A Dictionary of the Social Science. London: Tavistock Publications, 1964. URL: <https://www.worldcat.org/title/dictionary-of-the-social-sciences/oclc/165734>

129. Grevi Giovanni, Helly Damien, Keohane Daniel ESDP: The first 10 years (1999-2009). URL : www.iss.europa.eu/uploads/media/ESDP_10-web.pdf
130. Guyomarch A., Machin H., Ritchie E. France in the European Union. London, 1998. – 268 p.
131. Hampshire J. Europe's Migration Crisis. *Political Insight*. 2015. № 6. Pp. 8–11
132. Harris R., Phil D. Britain and Europe: Where America's Interests Really Lie. The Heritage Foundation. Special Report № 131 on Europe. 2013. April 29 URL : <http://www.heritage.org>
133. Hoffmann Stanley. Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe // The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration. London : Macmillan Press LTD, 1998. 2nd Ed. P. 157-172.
134. Huntington S. The Clash of civilization and Remaking of World Order. New York: A Touchstone Book, 1997. 368 p
135. Jackson-Preece J. Security in international relations. London : London School of Economics and Political Science (LSE). 2011. URL : <https://www.london.ac.uk/sites/default/files/uploads/ir3140-security-international-relations-study-guide.pdf>
136. Justice and Fundamental Rights. Protection, Rights and Justice for EU Citizens. European Union. URL : https://europa.eu/european-union/topics/justice-home-affairs_en
137. Kaspars Kikste Features of the formation of a regional security system in Eastern. *Access Journal*. 2022., Vol. 3. Issue 3. P. 253-263. URL : https://econpapers.repec.org/article/aipaccess/v_3a3_3ay_3a2022_3ai_3a3_3ap_3a253-263.htm
138. Kistersky Leonid New Dimensions of the International Security System after the Cold War California: Stanford. 1996. 44 p. URL :

https://www.files.ethz.ch/isn/22193/11_New_Dimensions_International_Security_System.pdf

139. Kreuder-Sonnen Ch., Zangl B. Which Post-Westphalia? International Organizations Between Constitutionalism and Authoritarianism. *European Journal of International Relations*. 2015. № 21 (3). P. 568-594.
140. Kukułka J. Teoria stosunków międzynarodowych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2000. P. 236-247 URL: <https://scholar.com.pl/pl/ksiazki/799-historia-wspolczesna-stosunkow-miedzynarodowych-1945---2000wraz-z-kalendarium-2001---2006.html>
141. Lebow R.N., Risse-Kappan Th. (eds.) International Relations Theory and the End of the Cold War. New York: Columbia University Press, 1995. 216 p.
142. Lehne S. The Big Three in EU Foreign Policy. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, July 2012. 38 p. URL : https://carnegieendowment.org/files/eu_big_three1.pdf
143. Linklater A., Suganami H. The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 308 p.
144. Lucarelli Sonia Peace and democracy: the rediscovered link the EU, NATO and the European System of Liberal-Democratic Security Communities Firenze. European University Institute. 2002. 72 p. <https://www.nato.int/acad/fellow/00-02/lucarelli%27s.pdf>
145. Mader M., Gavras K., Hofmann S.C., Reifler J., Schoen H., Thomson C. International threats and support for European security and defenceintegration: Evidence from 25 countries. *European Journal of Political Research*. 2023. URL : <https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1475-6765.12605>
146. Masegosa Carrillo José Luis Regional Security-building in Europe The Barents Euro-Arctic Region. *CERUM: Umeå University*. 1998. Vol. 12. 56 p. URL : <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:227493/FULLTEXT01.pdf>

147. Missiroli A. EUISS Yearbook of European Security 2014. URL : www.iss.europa.eu/uploads/media/YES2014.pdf
148. Mogherini Federica Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. 2016. URL : https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
149. Mölder Holger NATO's Role in the Post-Modern European Security Environment, Cooperative Security and the Experience of the Baltic Sea Region. *Baltic Security & Defence Review*. 2006. Volume 8. P. 7-33. URL : https://www.baltdefcol.org/files/docs/bsdr/1-NATO__European_Security_and_the_Baltic_Sea_Region-Holger_Molder.pdf
150. Morgenthau G. Politics among Nations. New York: McGraw-Hill Education, 2005. 752 p
151. Muhammad Ali, Riyanto Sugeng International security studies origins, development and approaches. Austral: *Brazilian Journal of Strategy & International Relations*. 2021 Volume10. № .20. P. 230-249. URL : <file:///C:/Users/logye/Downloads/cepik,+FINAL-EN-230-249.pdf>
152. Navari C. Liberalism. Security Studies: An Introduction. P.D. William. New York: Routledge, 2008. 666 p.
153. Ndudi M. Nwabueze Security theories: a critical analysis. LinkedIn. 2023. URL : <https://www.linkedin.com/pulse/security-theories-critical-analysis-ndudi-nwabueze>
154. Nowak A. Civilian Crisis Management: the European Way. Paris: EU-ISS, 2006. *Chaillot Paper*. №90. 150 p. URL : https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp090_0.pdf.
155. Onuf N. World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations. London: Routledge, 2012. 352 p.
156. Perlo-Freeman Sam, Sköns Elisabeth, Solmirano Carina, Wilandh Helén Trends in world military expenditure, 2012. *SIPRI*. 2013. April 8 p. URL : <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/FS/SIPRIFS1304.pdf>

157. Postelnicescu C. Europe's New Identity: The Refugee Crisis and the Rise of Nationalism. *Europe's Journal of Psychology*. 2016. № 12. P. 203–209.
158. Rawls John Justice as Fairness, Collected Papers, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts. London, England. 2001. URL : http://fs2.american.edu/dfagel/www/Philosophers/Rawls/Justice%20As%20Fairness%20_FromTheBook.pdf
159. Russett B. Grasping the Democratic Peace. Princeton: Princeton University Press, 1994. 192 p.
160. Sbragia A. The United States and the European Union: Comparing Two „Sui Generis” Systems. In A. Menon and M. Schain (eds.) Comparative Federalism: The United States and the European Union. Oxford: OUP, 2007. 212 p.
161. Schweller R.L. Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back. *International Security*. 1994. № 19 (1). P. 73-107
162. Security System Reform and Governance. Paris : OECD. 2005. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264007888-en.pdf?expires=1698619405&id=id&accname=guest&checksum=0122179D0E8A325F2738988F5E3A6D89>
163. Sides J., Citrin J. European Opinion about Immigration: The Role of Identities, Interests and Information. *British Journal of Political Science*. 2007. № 37. P. 477–504
164. Snyder G. Mearsheimer's World: Offensive Realism and the Struggle for Security. *International Security*. 2002. № 27 (1). P. 149-173
165. Sterling-Folker J. Realist Environment, Liberal Process and Domestic-Level Variables. *International Studies Quarterly*. 1997. № 41 (1). P. 1-25..
166. Sytas A., Croft A. Insight — Ukraine crisis will be «game changer» for NATO. Gaiziunai, Lithuania / Brussels. 2014. May 18. URL: : <http://in.reuters.com>

167. Taliaferro J.W. Security Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Revisited. *International Security*. 2006. № 25 (3). P. 128-261.
168. The EU-Ukraine security partnership status and prospects. K. : Razumkov center. 2021. 70 p. URL : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_eu_ukraine_security.pdf
169. The Oxford Reference Dictionary / ed. J.M. Hawkins. Oxford: Oxford University Press, 1991. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199677764.001.0001/acref-9780199677764>.
170. Towards a Global Compact on Migration European Union External Action Service 2018, March 29. URL : https://eeas.europa.eu/topics/security-defence-crisis-response/39335/towards-global-compact-migration_en
171. Ullman R. Redefining Security. *International Security*. 1983. Vol.8. № 1. P. 129-153. URL: <https://www.jstor.org/stable/2538489>
172. Universal Declaration of Human Rights. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
173. Walt S. M. The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*. 1991. № 35(2): 211-239.
174. Waltz K. Realist Thought and Neorealist Theory // Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge. London, 1994. P. 67-82
175. Waltz K. Theory of International Politics. Reading, MA: Addison-Wesley, 1979. 251 p.
176. Weart S.R. Never at War: Why Democracies Will Not Fight One Another. New Haven, CT: Yale University Press, 2000. 432 p.
177. Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 447 p.
178. Witney N. Re-energising Europe's Security and Defence Policy. London: European Council on Foreign Relations, 2008. P. 33 - 34.

179. Wohlforth W.C. Realism and Security Studies. The Routledge Handbook of Security Studies. New York: Routledge, 2010. 504 p.
180. Wyn Jones Richard; Description: Boulder, Colo. ; London : Lynne Rienner Publishers, 1999; xii, 191 p
181. Yongsheng Tang The International Security Situation in 2021: Unstable Factors Increase, Uncertain Risks Rise. CSIS: Interpret: Chine. 2022. URL : <https://interpret.csis.org/translations/the-international-security-situation-in-2021-unstable-factors-increase-uncertain-risks-rise/>
182. Yu-tai Tsai The emergence of human security: a constructivism view. *International Journal of Peace Studies*. Volume 14, Number 2, Autumn/Winter 2009 https://www3.gmu.edu/programs/icar/ijps/vol14_2/TSAI%20-%2014n2%20IJPS.pdf